

Identiteta evropskih etnoloških enciklopedičnih del in slovenski prispevek k temu¹

MOJCA RAMŠAK

POVZETEK

Podrobnejša delitev enciklopedij po vsebinskem obsegu, torej glede na to, ali so splošne, strokovne, narodne ali kombinirane, in po načinu ureditve (abecednem ali tematskem) pripelje bralca do razmer v etnološkem enciklopediranju v Sloveniji.

Kriteriji za razpravo o identiteti evropskih etnoloških enciklopedičnih del so glede na abecedno ali tematsko ureditev razdeljeni na štiri področja:

- enciklopedična dela regionalne etnologije, dela tipa Völkerkunde (za neevropsko in evropsko etnologijo),

- dela tipa Volkskunde (za posamične nacionalne obravnave),

- dela, ki obravnavajo izraze iz splošne etnologije, etnološke šole in metode, zgodovino vede (ali pa le eno od naštetih področij),

- specializirana etnološka enciklopedična dela.

Slednjih je največ, kar 29 od skupaj 87, največ pa se jih nanaša na teme iz duhovne kulture oz. folkloristično tematiko, s področja materialne kulture pa največkrat obravnavajo ljudsko arhitekturo oziroma stavbarstvo ter muzeologijo.

Številna enciklopedična dela o neevropskih ljudstvih in kulturah sredi 20. stoletja kažejo na težnjo po raziskovanju "primitivnih družb" in t.i. "nepokvarjenih divjakov", katerih vrste so se vedno bolj redčile kot posledica hitrih družbenih in tehničnih sprememb in splošnih kulturnih vrednot v (bivših) kolonialnih državah. Ob različnih deskriptivnih nivojih (bolj ali manj podobnih) in razdelitvah gradiva (abecedni ali tematski sistem) je zanje značilna dobršna mera morda nehotene in nezavedne konservativnosti, saj različna tuja ljudstva opisujejo skozi včasih skoraj pretiranim poudarjanjem njihove drugačnosti od "civiliziranih", in to prav v času, ko se je Evropa zavedla potrebe po opravičevanju kolonialne ekspanzije. Bistvene poteze teh del so tudi natančno dokumentiranje po geografskih in različnih tipoloških načelih (npr. fizično antropoloških, po razdelkih osnovnih tipov kulture itn.), ki omogočajo dokajšnjo primerljivost sestavnih delov kultur.

Nacionalna in narodna etnološka enciklopedična dela prinašajo spoštovanje lastnih tradicij in (včasih tudi) nacionalno kljubovalnost. Nacionalna enciklopedična dela se ločijo zlasti po tem, kje so nastala: Britanci so npr. z njimi vzdrževali potrebo po premoči nad svojimi kolonijami, v državah celinske Evrope so enciklopedična dela največkrat povezana z nacionalnimi gibanji konec 19. in v začetku 20. stoletja in prizadevanji, odkriti lastno dediščino ljudske ali kmečke

¹ Razprava je strnjen prikaz etnološkega enciklopediranja v Evropi, s posebnim poudarkom na slovenskem deležu. Nastala je na podlagi večletnega raziskovanja te tematike, ki sem ga ubesedila v dveh delih: *Prolegomena za etnološki slovar ali leksikon*. Diplomska naloga, Ljubljana 1992; *Enciklopedija etnologije Slovencev - teoretični model*. Magistrska naloga, Ljubljana 1997. Obe hrani Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

kultute. V Severni Ameriki in Kanadi ta dela obravnavajo prvotne prebivalce, Indijance, in vsebujejo kar največ podatkov o njihovih fizičnih potezah, materialnih artefaktih, jeziku ipd., in so na ta način nekakšno "reševanje" izginjajočih kultur. Enciklopedična dela v kontinentalni Evropi obdelujejo domač geografski prostor, največkrat pa jih pišejo predstavniki raziskovanega naroda. Snov časovno zapolnjuje čas 19. in prve polovice 20. stoletja, vsebinsko pa pripovedujejo o takratnem večinskem, kmečkem prebivalstvu, kulturi in načinu življenja, pa tudi o njihovih socialnih, profesionalnih in verskih skupnostih. Kompleksnost informacij, večkrat tudi njihova poljudna strokovnost in potreba po poudarjanju narodovega samostojnega življenja, četudi ne eksplicitno izražena, povezuje ta dela v obravnavano kategorijo.

Značilnost prve polovice 90-ih let pa je povečano zanimanje za teoretska enciklopedična dela, ki se po svoji vsebini približujejo široko zasnovani antropologiji. Mesto tradicionalnih raziskav ljudske kulture lastnega naroda ne ostaja samo pri topiki ljudske kulture, ampak se je razširilo tudi na sodobne življenjske fenomene. Zato je teoretska in metodološka pozornost precej drugačna; ustrezno temu pa izahajajo tudi dela, ki jih je prej primanjkovalo: njihov delež je bil vključen v splošna enciklopedična dela, zdaj pa dobivajo samostojen status. Tako se prvi hip zdi, da je to čas, ko so v evropski etnološki enciklopedistiki začele naraščati teoretične in metodološke raziskave.

V Sloveniji se je organizirano etnološko enciklopedično delo začelo leta 1942, čeprav je bila potreba po njem izražena tudi že prej. Od leta 1991 poteka projekt izdelave Slovenskega etnološkega slovarja.

ABSTRACT

THE IDENTITY OF EUROPEAN ETHNOLOGICAL ENCYCLOPEDIAS AND THE SLOVENE CONTRIBUTION TO IT

After a detailed presentation of encyclopedias according to their contents, that is according to whether they are general, specialized, national or combined, and according to their classification (alphabetical or thematic) the author focuses on the work on ethnological encyclopedias in Europe and Slovenia.

The author establishes the criteria for studying the identity of European ethnological encyclopedias, dividing them (both the alphabetically and thematically arranged ones) into four categories:

- encyclopedic works of the *Völkerkunde* type (for non-European and European ethnology);
- works of the *Volkskunde* type (dealing with national ethnology);
- works covering terms from general ethnology, ethnological schools, methods, the history of the science (or just one of these subjects);
- specialized ethnological encyclopedic works.

The last category is the most numerous (no less than 29 out of 87 works). Most of them cover spiritual culture or folklore (folk literature, oral tradition, ballads, riddles, folk songs, tales, demons and ghosts, mythology and legends, ancient Slavic culture, superstitions, holidays and customs, games, folk art, knowledge about sex, the weather). As far as material culture is concerned, they most often deal with folk architecture and museology. Many encyclopedic works on non-European nations and cultures of the mid-20th century show a tendency towards researching "primitiv societies" or "unspoiled savages", whose ranks have been dwindling as a consequence of rapid social and technical changes affecting general cultural values in (former) colonial countries. In addition to their different

descriptive levels (more or less detailed) and the arrangement of the subject matter (either alphabetical or thematical), what these works have in common is a generous dose of possibly unintentional and unconscious conservatism, sometimes dwelling too much on the differences between native and "civilized" people, this at a time when Europe felt a need for justifying colonial expansion. Another major characteristic of these works is a minute documentation on the basis of geographical and various typological principles (i.e. physical anthropological features, basic types of culture), which makes it possible to compare different cultural features.

National ethnological encyclopedic works are imbued with respect for national tradition and (sometimes) national defiance. National encyclopedias differ from country to country: the British used them to preserve their superiority over colonial lands, while in continental Europe encyclopedic works were mostly linked to nationalist movements at the end of the 19th and the beginning of the 20th century and were aimed at unearthing folk or rural heritage. In North America and Canada they deal with aboriginal Indians, containing a wealth of information on their physical features, material artifacts, language, and are thus an attempt to "rescue" vanishing cultures.

The encyclopedias of continental Europe cover the geographical territory of each country and are mostly written by natives. They date from the 19th and first half of the 20th century, focusing on farmers, the majority population of that time, their culture and way of life, as well as on social, professional and religious communities. A vast information pool, often characterized by popular expertise and an emphasis, though not specifically stated, on a nation's cultural life, is what links these works into a common category.

Since the early nineties there has been a growing interest in theoretical encyclopedic works loosely based on anthropology. Traditional studies of national heritage have been widened to include not only folk culture but also modern practical phenomena. With the shifting of the theoretical and methodological focus, there have been more works of which there used to be a shortage of. Once included into general ethnological encyclopedias, they now have an independent status. In current European encyclopedic efforts there is apparently a growing interest in theoretical and methodological studies.

In Slovenia the year 1942 marks the start of organized encyclopedic work in ethnology, although the need for it was felt much earlier and there were some attempts at it. In 1991 work started on "Slovenia's Ethnological Dictionary", a project led by Angelos Baš.

1. V UVODU NA KRATKO O SPLOŠNIH, STROKOVNIH (SPECIALNIH) IN NARODNIH (NACIONALNIH) ENCIKLOPEDIJAH

1.1. O OPREDELITVI POJMOV ENCIKLOPEDIJA IN LEKSIKON - SODOBNA DEFINICIJA, OBSEG IN PREDMET; O ABECEDNI IN TEMATSKI RAZVRSTITVI GRADIVA

Splošne, strokovne in narodne *enciklopedije* sodijo med najpomembnejša strokovna in didaktična pomagala ne glede na to, ali so urejene po abecednem zaporedju stvarnih gesel ali po sistematski obdelavi in razporeditvi snovi.

Obseg mednarodnih splošnih enciklopedij je pogosto ogrožen, saj so največkrat izdane v več (desetinah) debelih knjig(ah), največkrat velikega formata in bogato ilustrirane. Tudi evropske etnološke enciklopedije so obsežne, sodobnejše pa so dostopne tudi v elektronski obliki na zgoščenki (CD-ROM= compact disc-read only memory; npr. slovaška *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*, Bratislava 1995) in so večpredstavne (besedilo, vizualno gradivo in zvok).

Medtem ko splošne enciklopedije zajemajo gradivo z vseh področij znanja, so specialne omejene na izbrana znanstvena področja, na več strokovnih disciplin ali na neko temo. Narodne enciklopedije imajo zbrano gradivo o eni državi ali narodu, lahko tudi o skupini sorodnih narodov; prav tako so splošne in specialne.²

Za razloček od enciklopedij je *leksikon* ali enciklopedični slovar informativni priročnik, ki v abecednem zaporedju in skrženo definira ali opiše celotno znanje, kulturne in tehnične dosežke, družbene in politične dogodke in kratke biografije znamenitih ljudi. Od enciklopedij se loči po metodi obdelave gradiva: enciklopedično gradivo je obdelano obširneje, v večjih celotah, sintetično, tako da vsako geslo zaobseže širok pojem z več podpojmi, v leksikonu pa je gradivo obdelano krajše in analitično, gesla so sestavljena iz številnih ožjih pojmov z najosnovnejšimi podatki. Po vsebini so leksikoni splošni in specialni: splošni obsegajo gradivo z vseh področij znanja, specialni le iz določenih področij znanosti ali pa se omejujejo na izbrano temo. Mednje spadajo tudi biografski leksikoni, ki v abecednem zaporedju nizajo biografske in bibliografske podatke o življenju in delu pomembnih oseb. Narodni leksikoni zajemajo gradivo ene države ali naroda oz. skupine sorodnih narodov.³

Najbolj znana in razširjena je *abecedna ureditev* enciklopedičnega gradiva, ki se na prvi pogled zdi tudi najlažja. Toda tudi tu se mora enciklopedist spopasti s številnimi težavami: npr. razvrstitev imenskih delov pri geselskih člankih z dvodelnimi ali večdelnimi iztočnicami, spreminjanje naslovov in imen ustanov in oseb. Enciklopedist to razreši s kazalkami. Abecedno urejene enciklopedije so najbližje geselnikom, v etnologiji so take največkrat narodne oziroma nacionalne enciklopedije, leksikoni in slovarji.

Naslednja ureditev enciklopedičnih del je *ureditev po vsebini*, ki temelji na analizi vsebinskih enot. Označene so bodisi z vsebinskim klasifikatorjem ali pa s stvarnim geslom, na osnovi katerega potem lahko uvrstimo enoto v abecedni red. Izbiranje in oblikovanje vsebinskega sistema je za enciklopedista - etnologa odgovorna naloga. Sistemov je lahko namreč mnogo in že njihovo število kaže, da nobeden od njih ni popoln in vsestransko ustrezen. Upoštevati bi veljalo tiste, ki ponujajo racionalizacijo in praktičnost. Vsebinski sistemi se radi spremenijo v svetovne nazore, enciklopedista pa mora v prvi vrsti zanimati le ustrezna dokumentiranost. Znanstveni sistemi upoštevajo delitev etnologije na discipline in poddiscipline in so v vsebinsko urejenih enciklopedičnih delih urejeni tako, da razlagajo snov od splošnega proti posamičnemu. Največkrat so v etnologiji tako urejena enciklopedična dela, ki obravnavajo ljudstva sveta, poznamo pa tudi nekaj nacionalnih.⁴

V etnoloških in antropoloških slovarjih, leksikonih in enciklopedijah najdemo obe obliki ureditve; abecedno in področno.

Področni ureditvi so naklonjena predvsem tista leksikografska dela, ki obravnavajo ljudsko kulturo na ožjem geografskem področju in v izbranem časovnem ob-

² Prim.: Ivo Horvat, Enciklopedije in leksikoni. *Enciklopedija Jugoslavije* 4. Zagreb, 1989, str. 28-29.

³ Prim.: Ivo Horvat, N. d., str. 32-33.

⁴ Ko v prispevku uporabljam izraz etnološka enciklopedična dela, pri tem mislim na enciklopedije, leksikone, slovarje in tudi (poljudne) priročnike, ki pokrivajo bodisi neko geografsko in politično območje bodisi en ali več izsekov iz kulture, ne glede na njihovo abecedno ali tematsko ureditev.

dobju, in pa dela temeljnih etnoloških pojmov, šol, metod..., skratka taka, ki sodijo v splošno etnologijo. Specializirana etnološka leksikografska dela imajo abecedno razporeditev geselskih člankov, ki tudi sicer prevladuje.

Pri pomenu in vsebini posamičnih pojmov je treba upoštevati tako povezave z analizami etnoloških teorij, kot njihove različne pomeni v različnih obdobjih, regijah in okoljih. Mogoča je tudi kombinacija obeh različic. To zahteva historično oceno različnih interpretacij ene iztočnice.

1.2 PREGLED ZGODOVINE ENCIKLOPEDIRANJA V EVROPI

Enciklopedije nikakor niso posebnost moderne dobe in samo evropskega in ameriškega sveta. Poznali so jih že antični Grki in zlasti Rimljani; poznane so npr. obsežne kitajske enciklopedije, katerih primerek iz 15. stoletja šteje 22.877 zvezkov, druga iz leta 1726 pa 5020 zvezkov.

Prve splošne enciklopedije segajo v čas 3000 l. pr. n. št., ko imamo podatke o sumersko-babilonskem leksikonu na glinenih ploščicah. Za sistematično urejene enciklopedije imamo lahko tudi *Disciplinae*, ki jih je v 9 knjigah spisal rimski pisec Varro (u. 27. pr. n. št.), in delo *Historia naturalis* v 37 knjigah Plinija st. (u. 79 n. št.). Med srednjeveškimi omenimo Izidorja iz Sevilje (u. 636) *Origines* in *De universo* Hrabana Maura (u. 856). Hrvat Pavel Skalić (Paulus Scalichius) je sredi 16. stoletja prvi uporabil izraz enciklopedija v današnjem pomenu. Njegovo delo *Encyclopaediae seu orbis disciplinarum tam sacrarum quam profanarum epistemon* (Basel 1559) imajo mnogi za prvo novodobno enciklopedijo; drugim pa je začetnik Francis Bacon Verulamski (1561-1628) z *Novum organon scientiarum* (Novi organon znanosti, 1620) in *De dignitate et augmentis scientiarum* (O dostojanstvu in povečevanju znanosti, 1623), s katerima je v renesančnem duhu klical k novemu spoznanju. Enciklopedije sodobnega tipa so se posebno razvile v 17. in 18. stoletju. Francoski enciklopedisti Jean Lerond d'Alembert, Denis Diderot, Dietrich von Holbach, Melchior Grimm, Jean Jacques Rousseau, Montesquieu, Voltaire, Quesnay, Turgot idr. so izdali 28 zvezkov Enciklopedije znanosti, umetnosti in obrti (*Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, Pariz 1751-72), ki je postala stvarni leksikon razsvetljenstva in je daleč prek francoskih meja širila poleg množice koristnih spoznanj tudi svobodomiselni svetovni nazor. Ker je enciklopedija znala previdno povedati tudi najdrznejše stvari, je učinkovito pokopala stare, predvsem cerkvene avtoritete. Postala je vzor konverzacijskim leksikonom, ki pa vendarle nikoli niso mogli doseči tako vseobsegajočega učinka celote.

Do konca prve svetovne vojne so bile pri nas v uporabi predvsem nemške enciklopedije, ki so jih od začetka 18. stoletja pogosto imenovali Konversationslexikon, tj. konverzacijski slovar, ki s podatki in tolmačenji tujih besed omogoča in pospešuje v olikani družbi pogovor - konverzacijo - o najrazličnejših rečeh in vprašanjih. Pri pravi modernih enciklopedij sodelujejo številni pisci in le redke so delo enega samega avtorja; pogosto so poimenovane po založnikih (Zedler, Brockhaus, Otto...).

V novejšem času so v naših knjižnicah v rabi tudi francoske (npr. *Encyclopédie française* 1953-59; *Encyclopédie de la Pléiade* 1955-; Larousse 1960-64), italijanske (*Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti* 1929-39, z dodatki od 1938; *Enciclopedia cattolica* 1948-54), sovjetske (*Malaja sovjetska enciklopedija* 1928-31, 1933-47; *Bol'shaja sovjetska enciklopedija* 1949-57), angleške in ameriške (*The Encyclopaedia Britannica* 1768-71, 1924-29 in številni ponatisi z delnimi popravki in dopolnitvami; *The Encyclopedia Americana* 1918-20; *The New International Encyclopedia* 1922-30; *Chambers' Encyclopaedia. A dictionary of universal knowledge* 1957;

Collier's Encyclopedia with bibliography and index 1962 itn.) in druge enciklopedije.⁵

Pobude za prve južnoslovanske enciklopedije segajo v 19. stoletje, ko so bile načrtovane poljudna hrvaška enciklopedija, znanstveni slovar v srbohrvaškem, slovenskem in bolgarskem jeziku in enciklopedija za južne Slovane. Prva uresničena je bila *Hrvatska enciklopedija*, *Priručni rječnik sveobčega znanja* in od šestih predvidenih zvezkov sta bila v Osijeku objavljena dva, leta 1887 in 1890. Prizadevno delo na tem področju so nadaljevali v 20. stoletju.⁶

Prve sodobne jugoslovanske enciklopedije so: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka* (Zagreb 1925-29), *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* (Zagreb 1955-64), *Enciklopedija Jugoslavije* (Zagreb 1955-70) in številne strokovne enciklopedije, ki jih je izdal Jugoslovanski leksikografski zavod v Zagrebu. Te so mednarodnega značaja, a posvečajo posebno pozornost dosežkom jugoslovanskih umetnikov in znanstvenikov, npr.: *Pomorska e.* (1954-64), *Medicinska e.* (1957-65), *Muzička e.* (1958-63), *Šumarska e.* (1959-63), *Enciklopedija likovnih umjetnosti* (1959-66), *Tehnička e.* (1963-), *Poljoprivredna e.* (1967-); *Suvremeni pisci Jugoslavije* (1966), *Velika Epohina enciklopedija aforizama* (1968), *Zadružni leksikon FNRJ* (1956-57) idr.

Jugoslovanski leksikografski zavod v Beogradu je izdal bibliografska pomagala v enciklopedični obliki: *Ko je ko u Jugoslaviji*, *Bibliografski podatci o jugoslovenskim savremenim* (1957), *Vojna enciklopedija* (1958).⁷

Iz navedenega lahko razberemo, da je enciklopedično delo pri nas posledica potrebe po domačih enciklopedičnih izdajah, ko takšna tuja dela niso zmogla odtehtati domačih potreb po zgoščenih informacijah, ker so bila pač pisana za potrebe države, v kateri so nastale. Narodni prerod 19. stoletja je spodbudil ohranjanje lastnega kulturnega življenja in s tem tudi nastanek južnoslovanskih enciklopedičnih del.

Etnološka enciklopedična dela so sprva izhajala iz želje po spoznavanju (in obvladovanju) različnih tujih narodov in njihovih političnih sistemov, ob tem pa je opazna vse večja potreba po spoznavanju lastnega naroda in njegovega kulturnega univerzuma.

2. KRITERIJI IN TIPOLOGIJA EVROPSKIH ETNOLOŠKIH ENCIKLOPEDIČNIH DEL

Šele na podlagi opravljene izbire enciklopedičnih del za svojo magistrsko nalogo *Enciklopedija etnologije Slovencev - teoretični model* in upoštevajoč etnološko enciklopedično izdajateljsko dejavnost v posamičnih desetletjih 20. stoletja v različnih evropskih državah, sem sklepala o vzrokih za prevladujoče težnje pri etnološkem enciklopediranju. Pod drobnogled sem vzela le tista enciklopedična dela, ki jih je bilo mogoče dobiti in pregledati. Od teh so spuščena tista dela, ki bi jih lahko "pogojno" imeli za etnološka, npr. enciklopedije, leksikoni in slovarji religije, mitologije, simbolov ipd. Kriteriji za izbiro in upoštevanje v analizi so bili:

- evropska (tj. v Evropi izdana) etnološka enciklopedična dela, ki obravnavajo bodisi način življenja neevropskih etničnih skupin, evropskih narodov, ali nacionalne enciklopedične obravnave,

- evropska etnološka specializirana enciklopedična dela (npr. iz folkloristike,

⁵ Prim.: Janez Logar, *Uvod v bibliografijo*. Ljubljana, 1970, str. 101; Karl Vörländer, *Zgodovina filozofije* 2. Ljubljana 1970, str. 82-84, 197-198; Ivo Horvat, N. d., str. 29.

⁶ Prim.: Ivo Horvat, N. d., str. 29.

⁷ Prim.: Janez Logar, N. d., str. 169-170, 177; Jože Munda, *Enciklopedija*. *Enciklopedija Slovenije* 3. Ljubljana 1989, str. 39-40.

ljudskega stavbarstva, muzeologije...),

- evropska etnološka dela, ki se nanašajo na teorijo in zgodovino vede, etnološke šole in metode.

Evropska etnološka abecedno ali tematsko urejena enciklopedična dela sem razdelila na štiri področja, ki so sledila omenjenim merilom, in sicer na:

- enciklopedična dela *regionalne etnologije*, dela tipa *Völkerkunde* (za neevropsko in evropsko etnologijo),

- dela tipa *Volkskunde* (za posamične nacionalne obravnave),

- dela, ki obravnavajo izraze iz *splošne etnologije*, *etnološke šole in metode*, *zgodovino vede* (ali pa le eno od naštetih področij),

- *specializirana etnološka enciklopedična dela*.

2.1 PREREZ SKOZI ČAS IN GLAVNE ZNAČILNOSTI ŠTIRIH TIPOV EVROPSKIH ETNOLOŠKIH ENCIKLOPEDIČNIH DEL

Specializiranih etnoloških enciklopedičnih del je največ, kar 29 od skupaj 87, največ pa se jih nanaša na teme iz duhovne kulture oz. folkloristično tematiko (enciklopedična dela o ljudskem slovstvu, ustnem izročilu, baladah, ugankah, ljudski pesmi, pravljičah, demonih in duhovih, mitologiji in legendah, ugankah, ljudski pesmi, praznoverju, znanju o spolnosti, znanju o vremenu, praznikih in šegah, igrarstvi, ljudski umetnosti), s področja materialne kulture pa največkrat obravnavajo ljudsko arhitekturo oziroma stavbarstvo ter muzeologijo.

Najstarejša etnološka enciklopedična dela segajo v sredino 19. stoletja in opisujejo ljudstva zemeljske oble, njihovo vladavino, religijo, šege in nošo.⁸ V 20. stoletju jim sledimo od 20. let naprej. Leta 1927 je začel izhajati nemški slovar *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* (Berlin, New York 1927-42), zelo odmevno⁹ specializirano enciklopedično delo s področja duhovne kulture, ki obravnava praznoverje. V 30. letih je na to področje posegel še slovar nemških pravljič, *Handwörterbuch des deutschen Märchens* (Berlin 1930-40). Prve narodne etnološke enciklopedične obravnave so češka *Človek* (Praga 1933) in *Národopis* (Praga 1936), tematsko urejena etnološka priročnika, in Van Gennepov *Manuel de folklore français* (Pariz 1937-58), priročnik o francoskih šegah in navadah; zelo odmeven slovar nemške etnologije *Wörterbuch der deutschen Volkskunde* (Stuttgart 1936, ponatisa 1955, 1975). Med enciklopedičnimi deli o neevropskih ljudstvih in kulturah pa velja omeniti Bernatzikov *Die Große Völkerkunde* (Leipzig 1939) in Adam-Trimbornov *Lehrbuch der Völkerkunde* (Stuttgart 1936).

V 40. letih 20. stoletja še ne moremo govoriti o kakšni pretirani potrebi etnologov po etnoloških enciklopedičnih delih, za kar gre razloge iskati tudi v drugi svetovni vojni in razmerah po njej. Največ je bilo del iz neevropske etnologije, npr. italijanska tematsko urejena enciklopedična priročnika - Biasuttijev *Le razze e i popoli della terra* (Torino 1941, prva izdaja) in Scottijeva *Etnologia* (Milano 1941), poljudnoznanstveni enciklopedični tematski priročnik *The World's Peoples and How They Live* (London 1946), Friedericijev *Amerikanistisches Wörterbuch* (Hamburg 1947), Birket - Smithova *Geschichte der Kultur. Eine allgemeine Ethnologie* (Zürich 1948, izvirnik v danščini -

⁸ Npr.: Heinrich Berghaus, *Die Völker der Erdballs. Regierungsform, Religion, Sitte und Tracht*. Band 1, 2. Brüssel, Leipzig, Kent, 1853, 1854; Matthias Lexer, *Kärntisches Wörterbuch. Mit einem Anhang: Weichnacht - Spiele und Lieder aus Kärnten*. Leipzig 1862; J. C. Weißmann, *Länder und Völker der Erde für die Jugend*. Wien (1892).

⁹ Ponatisnjen leta 1987.

Kopenhagen 1941-42). Med specializiranimi enciklopedičnimi deli je potrebno omeniti *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend* (New York 1949-50, izjema ga vključujem v pregled, čeprav je izšel v Ameriki), ki abecedno obravnava tipe svetovne folkore in kultur, napisali pa so ga različni svetovni folkloristi.

Priprava in objava teh del kaže na splošnejše značilnosti predvojne evropske disciplinarne problematike: "Načelno in praktično ločevanje med obravnavanjem ljudske kulture svojega naroda in raziskovanjem kultur prvobitnih narodov ter med njunima opisno in primerjalno sestavino na eni strani in (fizično) antropološko problematiko na drugi. /.../ Ukvarjanje s tujimi ljudstvi je... imelo v primerjavi z narodopisjem nekoliko drugačen izvir in razvoj, predvsem v zemljepisnem izhodišču in muzeološki naravnosti, deloma tudi v filozofskem obzorju."¹⁰

Razmere so se bistveno spremenile v 50. in 60. letih, ko je število izdanih etnoloških enciklopedičnih del občutno naraslo: med izdanimi pa prevladujejo dela iz neevropske etnologije (npr. Pia Laviosa Zambotti: *Ursprung und Ausbreitung der Kultur*, Baden-Baden 1950; Pavel Šafařík: *Slovansky národopis*, Praga 1955; *Narody mira*, Moskva 1956-65; Roberto Bosi: *Dizionario di etnologia*, Verona 1958; Kaj Birket Smith: *Ferne Völker*, Zürich 1958; Kazimierz Moszyński: *Człowiek*, Varšava 1958; Wilfried Nölle: *Völkerkundliches Lexikon*, München 1959; Herbert Tischner: *Völkerkunde*, Frankfurt am Main 1959; *JRO - Völkerkunde*, München 1962; *JRO - Volkskunde*, München 1963; Walter Hirschberg: *Wörterbuch der Völkerkunde*, Stuttgart 1965; Jean Cazeneuve: *Encyclopédie Larousse de poche. L'ethnologie*, Pariz 1967), katerih večina je izšla v bivših kolonialnih državah, v Nemčiji, Italiji in Sovjetski zvezi. Objavljenih je bilo tudi precej specializiranih enciklopedičnih del, večinoma o duhovni kulturi in stavbarstvu (npr. Opie Ióna in Peter, *Dictionary of Nursery Rhymes*, London 1952; *Handwörterbuch der Sage*, Göttingen 1961-63; *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich*, Dunaj 1963; *Dictionnaire des jeux*, Pariz 1964; *The Nordic Riddle*, Kopenhagen 1964; *Folk Literature (Germanic)*, Kopenhagen 1965; Hans Köpf, *Bildwörterbuch der Architektur*, Stuttgart 1968).

Veliko število enciklopedičnih del tipa *Völkerkunde* sredi 20. stoletja, tistih, ki obravnavajo eksotična tuja ljudstva, lahko pripišemo hitrim družbenim in tehničnim spremembam in splošnim kulturnim vrednotam v (bivših) kolonialnih državah, ki so želele ohraniti podobo o stabilni in homogeni "primitivni družbi" in "nepokvarjenih divjakih"; njihove vrste so se bolj in bolj redčile oziroma so zaradi kulturnih stikov in posledične akulturacije bili vse manj "primitivni". Ta dela povezuje dobršna mera morada nehotene in nezavedne konservativnosti, saj različna tuja ljudstva opisujejo skozi včasih skoraj pretirano poudarjanje njihove drugačnosti od "civiliziranih". Zato niti ni presenetljivo, da so vlade teh držav sredi tega stoletja namenjale ogromna sredstva za neevropske etnološke raziskave ter s tem tudi za pripravo dragih etnoloških enciklopedičnih del. Zasnovana so na različnih, bolj ali manj podrobnih deskriptivnih ravneh, gradivo je razvrščeno abecedno ali tematsko. Značilno je tudi natančno dokumentiranje po geografskih in različnih tipoloških načelih (npr. fizičnoantropoloških, po razdelkih osnovnih tipov kulture itn.), ki omogočajo primerljivost sestavnih delov kultur. Skladno s tem je raziskovalni pristop etski.

Zanimanje za enciklopedične etnološke sinteze ni upadlo niti v 70. in v 80. letih, opazno pa se je povečalo število specializiranih etnoloških enciklopedičnih del (npr. Katharine Mary Briggs: *A Dictionary of British folk-Tales in the English Language*, London 1970-71; Jean Philippe Chassany: *Dictionnaire de météorologie populaire*,

¹⁰ Ingrid Slavec Gradišnik, Med narodopisjem in etnologijo. O razdaljah in bližinah. *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ljubljana 1995, str. 126.

Pariz 1970; Lech Leciejewicz: *Mały słownik kultury dawnych Słowian*, Varšava 1972; *Enzyklopädie des Märchens*, Berlin, New York 1977-; Katharine Mary Briggs: *A Dictionary of Fairies*, 1979; Iordan Datcu in S. Stroescu: *Dictionarul folcloristilor*, Bukarešta 1979; Tache Papahagi: *Mic dictionar folcloric*, Bukarešta 1979; Václav Mencl: *Lidová architektura v československu*, Praga 1980; Václav Frolec in Josef Vareka: *Encyklopedie lidová architektura*, Praga 1983; Ernest Borneman: *Sex im Volksmund*, 1984; Jürgen Küster: *Wörterbuch der Feste und Brauche im Jahreslauf*, Basel - Dunaj 1985; Oskar Moser: *Handbuch der Sach- und Fachbegriffe*, Celovec, Marija Saal 1985; Georgeta Stoica, Paul Petrescu in Maria Bosce: *Dictionar de arta populara*, Bukarešta 1985; *Dictionarium museologicum*, Budimpešta 1986; *Rečnik na makedonskata narodna poezija*, Skopje 1987; *A Dictionary of Superstitions*, Oxford 1989), manj pa je bilo izšlo enciklopedičnih del o neevropskih ljudstvih (*Ethnologie régionale*, Pariz 1972; *Neue grosse Völkerkunde*, Dunaj 1975).

Če si podrobneje ogledamo enciklopedična dela sredi in v drugi polovici 20. stoletja, natančneje od 50. do konca 70. let, se izlušči še nekaj zakonitosti. Ena od njih je že omenjena tematska usmerjenost k regionalni etnologiji in folklori evropskih in neevropskih etničnih skupin. Glede na "gostoto enciklopedičnih objav" v 50., 60. in 70. letih pa lahko, poleg že omenjenih razlogov, sklepamo, da je etnološka znanost potrebovala sistematična enciklopedična dela z zbranimi znanstvenimi spoznanji. Lahko si jo razlagamo kot zrelost etnologije, da je zbrala in preučila posamične segmente in jih v zgoščeni obliki ponudila kot referenčno delo.

Težnja v prvi polovici 90. let pa je večje zanimanje za teoretska enciklopedična dela (Charlotte Seymour Smith, *Macmillan Dictionary of Anthropology*, London, Basingstoke 1986, 1990; *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, Varšava, Poznań 1987; *International Dictionary of Anthropologists*, London, New York 1991; *Wörter - Sachen - Sinne*, Tübingen 1992; *Diccionari d'antropologia*, Barcelona 1994; *Companion Encyclopedia of Anthropology*, London, New York 1994). Že po naslovih lahko presodimo, da gre za prenavljanje izrazja, po vsebini pa težijo k široko zasnovani antropologiji. Čeprav je večina teoretičnih enciklopedičnih del nastala v državah, kjer imajo razvitejšo družbenokulturno antropološko smer kot pa etnološko, pa je "posodabljanje" izrazja tudi značilno tudi za posamične evropske narodne etnologije. Zdi se, da so mesto tradicionalnih raziskav ljudske kulture lastnega naroda začele prevzemati teoretične in metodološke raziskave,¹¹ v resnici pa mesto tradicionalnih raziskav ljudske kulture lastnega naroda ne ostaja več samo pri topiki ljudske kulture, ampak se je razširilo tudi na sodobne življenjske fenomene. To je povzročilo drugačno teoretsko in metodološko pozornost; ustrezno temu pa izhajajo tudi dela, ki jih je prej primanjkovalo: njihov delež je bil vključen v splošna etnološka enciklopedična dela, zdaj pa dobivajo samostojen status.

Vprašanje, ki utegne zanimati slovenske etnologue, se nanaša na motive in merila priprave *narodnih/nacionalnih etnoloških enciklopedičnih del*, predvsem pa na to, kolikšno vlogo ima pri odločitvi za izdajo podmena o njihovem narodno potrjevalnem pomenu.

Če pozorno pregledamo strukturo abecednih in tematskih etnoloških enciklopedičnih del v Evropi ter preberemo njihove predgovore, vidimo, kakšno je (bilo) stanje narodove kulturne dediščine v državah, kjer so nastala enciklopedična dela.

Optimalno gledano, bi po epistemoloških kriterijih take obravnave morale biti emske in opraviti dvojno delo: raziskati etnološko problematiko (lastne) države in po-

¹¹ Izjema pri tem je poljski etnološki slovar *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, ki je zanimiv po tem, da je v geslih dobro povezana splošna etnološka terminologija z "domačimi rabami".

datke primerjati z drugimi podobnimi deli ali pa s podatki iz specialnih monografij drugih narodov in narodnih skupnosti. Pri tem gre seveda za konceptualno in ne faktografsko primerjavo; ne primerjamo torej sestavin avstrijskega štajerskega ognjišča s sestavinami sredozemskega, pač pa po že uveljavljenih tipologijah njuno zgodovinsko pot in ob tem nastale inovacije. Največkrat pa je primerjava v narodnih enciklopedičnih delih opravljena le v okviru regij te iste države. Narodna enciklopedična dela označujejo poleg geografskega prostora obdelave tudi obdelovalce in ti so tudi sami predstavniki naroda, ki ga raziskujejo. Merila, po katerih ta dela določam kot narodna (nacionalna), so naslednja:¹²

- da geografsko pokrivajo naseljitveni prostor, ki ga družijo ista nacionalna identiteta, druge etnične skupine, ki živijo na tem ozemlju, manjšine obravnavanega naroda v zamejstvu in izseljence,

- da raziščejo stvarno, družbeno in duhovno kulturo tega prostora z metodami, ki so uveljavljene v etnologiji, in raziščejo način življenja kakega naroda ali države; pri tem niso pomembni jezik, avtorjeva narodnost in kraj izida,¹³

- da predstavijo gradivo v jedrnatem, izčrpnem in preglednem slogu, urejeno abecedno ali po sistematiki (v tem primeru stvarno kazalo),¹⁴

- obseg geselskih člankov narekuje njihovo podskupino, torej slovar ali leksikon (najnujnejše informacije v telegrafskem slogu, manjši obseg, a večje število gesel, največkrat brez bibliografije in navedb literature) oz. enciklopedijo (izčrpnije informacije, v več knjigah, spremni znanstveni aparat).¹⁵

Skupna točka pregledanih narodnih enciklopedičnih del je, da predstavljena snov časovno bolj ali manj zapolnjuje stoletje in pol, torej 19. in prvo polovico 20. stoletja, gre torej za retrospektivne in ne tekoče obravnave gradiva. Vsebinsko so uporabniki poučeni o takratnem večinskem kmečkem prebivalstvu, kulturi in načinu življenja, o družbenih, poklicnih in verskih skupnostih. Kompleksnost informacij, večkrat tudi njihova poljudna strokovnost ter potreba po potrditvi samostojnega narodovega življenja, povezuje ta etnološka enciklopedična dela v obravnavani kategoriji.

Nacionalna ali narodna etnološka enciklopedična dela prinašajo spoštovanje lastnih tradicij in (včasih tudi) nacionalno kljubovalnost. Nacionalna enciklopedična dela se ločijo zlasti po tem, kje so nastala: Britanci so npr. z njimi vzdrževali potrebo po premoči nad svojimi kolonijami, v državah celinske Evrope so enciklopedična dela največkrat povezana z nacionalnimi gibanji konec 19. in v začetku 20. stoletja in s prizadevanji, odkriti lastno dediščino ljudske ali kmečke kulture. V Severni Ameriki in Kanadi ta dela obravnavajo prvotne prebivalce, Indijance, in vsebujejo kar največ podatkov o njihovih fizičnih potezah, materialnih artefaktih, jeziku ipd., in so na ta način nekakšno "reševanje" zginjajočih kultur.

Enciklopedična dela v kontinentalni Evropi obdelujejo domač geografski prostor, največkrat pa jih pišejo predstavniki raziskovanega naroda.

¹² Zadnja dva dejavnika nista vedno upoštevana v narodnih enciklopedičnih delih, pa vendarle sodim, da enciklopedično delo ne more popolnoma ustrezati kategoriji narodna, če ne prikaže celote.

¹³ Avtorji vseh pregledanih etnoloških narodnih enciklopedičnih del so jezikovno in nacionalno pripadniki obravnavanega naroda.

¹⁴ Ta in naslednja točka sicer nista odločilni za to, da je enciklopedija narodna; veljata na splošno, seveda pa ju mora narodna enciklopedija prav tako upoštevati.

¹⁵ Poimenovanja za strokovne enciklopedije, leksikone in slovarje so v praktični rabi v svetu nedosledna in ne sledijo uveljavljenim teoretičnim in metodološkim razlikovanjem po vsebini, preglednosti in uporabi znanstvenega aparata. V tem pogledu so meje med njimi dokaj prehodne in poimenovanja ohlapna, največkrat odvisna od različnih uredniških ambicij, zahtev založb ipd.

Slika 1: *Evropska etnološka enciklopedična dela*

Desetletje	L	N	T	S	Skupaj
1920-30	/	/	/	1	1
1930-40	2	4	/	1	7
1940-50	5	/	/	1	6
1950-60	9	2	2	2	15
1960-70	5	3	2	5	15
1970-80	4	3	2	7	16
1980-90	2	2	3	9	16
1990-95	1	2	5	3	11
SKUPAJ	28	16	14	29	87

Legenda k tabeli 1:

L = enciklopedična dela regionalne evropske in neevropske etnologije (tip Völkerkunde)

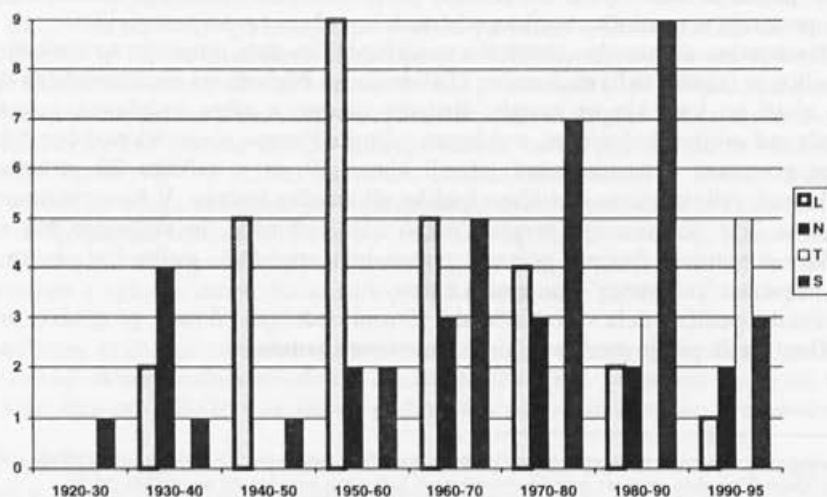
N = nacionalne enciklopedične obravnave (tip Volkskunde)

T = enciklopedična dela, ki obravnavajo izraze splošne etnologije, etnoloških šol, metod in zgodovine etnologije

S = specializirana enciklopedična dela

Tabela prikazuje število v 20. stoletju v Evropi izdanih etnoloških enciklopedičnih del. Vsebuje vsa abecedno ali tematsko urejena enciklopedična dela in enciklopedične priročnike, pri čemer sem za enciklopedična dela v več knjigah upoštevala le začetno letnico izhajanja in so ne glede na število knjig v zbirki šteta le enkrat. Pri štetju so upoštevani tudi ponatisi, spuščeni pa so prevodi že štetih enciklopedičnih del, enciklopedična dela, ki so le pogojno etnološka, npr. enciklopedije religije, mitologij, družbenih znanosti, islama, leksikone mode, slovarje simbolov ipd.

Slika 2: *Evropska etnološka enciklopedična dela v 20. stoletju*

Legenda k sliki 2:

L = enciklopedična dela regionalne evropske in neevropske etnologije (tip Völkerkunde)

N = nacionalne enciklopedične obravnave (tip Volkskunde)

T = enciklopedična dela, ki obravnavajo izraze iz obče etnologije, etnološke šole in metode ter zgodovino stroke

S = specializirana enciklopedična dela

3. PREDZGODOVINA NASTAJANJA PRVEGA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA ENCIKLOPEDIČNEGA DELA

Preden je Niko Kuret leta 1947 objavil zamisel o izdaji Slovenskega narodopisnega slovarja, so se s posamičnimi terminološkimi vprašanji na etnološkem področju ukvarjali tudi drugi raziskovalci. Večji interes za terminološka vprašanja se je začel v letih pred drugo svetovno vojno. Vsi teksti obravnavajo le zbirke besedja, ki se nanašajo na sestavine ljudske kulture, o znanstvenem izrazju ni pisal nihče.

Po retrospektivnem pregledu oblikovanja zamisli o Slovenskem etnološkem slovarju in po pregledu etnoloških revij in literature sem ugotovila, da je iz vsega napisanega o terminologiji oziroma izrazju v slovenski etnologiji potrebno ločiti:

- pisce, ki samo pojasnjujejo določene izraze iz ljudskega izrazoslovja (npr. krajevna in oseba imena, botanično, geografsko in glasbeno izraze, smučarske, vinarske, mlekarke idr. izraze),

- terminološko obdelavo gradbeno-spomeniškovarstvenega področja in področja urejanja prostora (pojmi v zvezi s tematiko majhnih zgodovinskih središč na podeželju),

- teoretične razprave o etnološkem izrazju,

- etnološke besednjake, geselnike in kazala,

- ocene slovenskih etnologov o izrazoslovju pri nas in drugod in

- načrtno etnološko slovaropisje.¹⁶

France Kotnik¹⁷ v *Pregledu slovenskega narodopisja* omenja nekatere pisce takih zbirk besedja. Tako so v Trubarjevem *Slovenskem koledarju*¹⁸ iz leta 1557 ohranjena tudi slovenska imena mesecev, v registru k Dalmatinovi *Bibliji*¹⁹ pa narodopisno zanimive besede, kakor na primer vrač, likar = lekar in arcat, kar nam pove, da smo Slovenci rabili za zdravnika vse tri izraze.

Razsvetljenec Franc Anton Breckerfeld²⁰ je v 18. stoletju zbiral slovensko nomenklaturu za razne trtne in vinske vrste, leksikalno gradivo; Slovenska imena rastlin, ptičev in rib, poimenovanja za razne vrste zemlje. Zbiral je slovenske pregovore, izraze za tkanje, za dele pluga, za ostrešje, stiskalnice, orodja in podobno.

Med romantiki se je Urban Jarnik²¹ poleg zbiranja narodnega blaga, pesmi, pravljic, pripovedk, šeg in verovanj posebno zanimal še za zbiranje krajevnih imen kot gradiva za zgodovino. Na poziv iz Ljubljane leta 1811 je nabral za Vodnikov slovar precejšnje število besed iz ziliškega narečja.

Matija Majar²² je v Slovenski Bčeli dal navodila za zapisovanje narodopisnega blaga. Pravi, da je treba paziti na manj znane besede, na lepe izreke in poslovice. Zbiralcem svetuje, naj vprašajo, kako se imenuje ta ali ona travica ali rožica, čemu služi, kako se imenuje to ali ono drvo, ta ali oni kamen, kako se imenuje rokodelsko orodje, kako se imenujejo vozni deli, mlinski deli, deli statev itd.

Narodopisno tradicijo Slovenske Bčele in Slovenskega Glasnika je nadaljevala mariborska Zora. Poleg materialne kulture je bilo zastopano tudi jezikoslovje kot po-

¹⁶ Prim.: Mojca Ramšak, *Prolegomena za etnološki slovar ali leksikon*. Diplomsko naloga. Ljubljana 1992. Nalogo hrani Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani; Ista, *Prolegomena za etnološki slovar ali leksikon* (povzetek diplomske naloge). *Glasnik SED* 34/1994, št. 1-2, str. 88-89.

¹⁷ *Pregled slovenskega narodopisja, Narodopisje Slovencev I*, str. 21-52.

¹⁸ N. d., str. 21.

¹⁹ N. d., str. 22.

²⁰ N. d., str. 26.

²¹ N. d., str. 27.

²² N. d., str. 29.

možna veda narodopisja. Davorin Trstenjak²³ je tolmačil s pomočjo jezikoslovja svoje mitološke teorije v razpravi *O imenu slovenske sojenice* (Vestnik 1873), F. Kočevar pa je objavil *Slovenska zvezdna imena*. O *Vlastnih imenih kmetij in posestnikov v Solčavi* je pisal Fran Stifter (Vestnik 1873).

Izročilo celovških časopisov Slovenske Bčele, Slovenskega Glasnika in deloma Besednika ter mariborske Zore je nadaljeval celovski Kres. V tej dobi je Janko Pajek sestavil knjigo *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev* (1884). O njej Kotnik pravi, da je za vsakega narodopisca neobhodno potrebna, saj so v njej sestavki uvrščeni po abecednem redu. Zanj je to narodopisni slovar štajerskih Slovencev in obžaluje, da ni razširjen na vse slovensko ozemlje.²⁴ R. Perušek je v Kresu (V, 222) izrekel o knjigi tole: "Ena taka knjiga ima več vrednosti nego deset fizik in astronomij, katerih nihče ne čita... Take knjige, kakor je imenovana, so za vsakega zanimive in koristne, ker nas uče spoznavati naš narod in baš spoznavanje narodne individualnosti je temelj in podlaga književnemu delovanju, ako hoče uspešno, koristno in vredno biti."²⁵ Vilko Novak za Črtice pravi, da je to prva knjiga te vrste med Slovenci, a kritično dodaja, da je njen značaj sicer dragocena, opisna ljubiteljska objava gradiva, brez kritičnega poskusa razlage ali sinteze, mehanično razvrščenega po abecednem redu.²⁶

Janez Scheinigg se je na Koroškem ukvarjal z imenoslovjem in tako objavil članke Slovenska osebna imena v starih listinah, *Die Ortsnamen des Gerichtsbezirkes Ferlach*, *Krajevno ime Sele na Koroškem...* Krajevna in osebna imena je razlagal v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, Kresu ter Domačem prijatelju, Mirovi prilogi.²⁷

Karel Štrekelj je pisal predvsem jezikoslovne spise: *Zur slavischen Lehnwörterkunde*, *Prispevki k poznavanju slovenskih krajevnih imen po nemškem Štajerju*, *Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev*. Članke te vrste je objavljaval v Časopisu za zgodovino in narodopisje.²⁸

Ivan Koštial je pisal o slovenskih in srbohrvaških ljudskih mlekarških izrazih in pojasnil besede kot mleko, pinjeno mleko, skuta, smetana, surovo maslo ter nekatera orodja, npr. pinja, vrtilo...²⁹

Rudolf Badjura je v *Bloškem starosvetnem smučanju in besedju* (1921) obravnaval smučarsko besedje, kakršno je bilo v rabi na Blokah pri smučarskih pripravah in smučanju.³⁰ Verjetno bi etnolog v Badjurovem delu želel najti še marsikaj, na prvem mestu večjo jasnost o izvirnih ljudskih izrazih, vendar se je treba zavedati, da se avtor starega bloškega smučanja loteva kot športnik - pedagog in ne kot etnolog.

Janko Barle se je skoraj polovico svojega življenja ukvarjal z zbiranjem imen slovenskega cvetja.³¹ Tri leta pred smrtjo je pripravil slovenski imenik rastlin, ki je hkrati tudi slovstveni botanični slovar.³² V obsežnem uvodu je navedel starejše in novejše vire, v katerih so zabeležena ljudska imena za rastlinske vrste. Pri tem je odkril več doslej še nepoznatih rokopisov, ki so lahko zanimivi za sestavljalce geselnika in pisce gesel za ljudsko medicino. Kot etnolog pa ni ostal samo pri naštevanju imen zelišč, pač

²³ N. d., str. 31.

²⁴ N. d., str. 33.

²⁵ N. d., str. 34.

²⁶ Vilko Novak, *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1996, str. 202.

²⁷ France Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, *Narodopisje Slovencev* I, str. 34.

²⁸ N. d., str. 37-38.

²⁹ Ivan Koštial, O slovenski in srbohrvaški ljudski mlekarški terminologiji. *Etnolog* 13/1940, str. 125-128.

³⁰ Rudolf Badjura, Bloško starosvetno smučanje in izrazje. *Slovenski etnograf* 10/1957, str. 222.

³¹ Vinko Möderndorfer, In Memoriam: Narodopisec Janko Barle. *Etnolog* 14/1942, str. 113-114.

³² Prinosi slovenskim nazivima bilja 1936-37.

pa je v njem navedel še pripovedke, vraže, izvirne recepte ljudskih rastlinskih zdravil, vire oziroma kraje, od koder so bile rastline, upošteval pa je tudi imena gob.³³

V bran je vzel tudi čast J. V. Valvasorja, za katerega je Scopoli v drugi izdaji "*Flore carniolice*" (1772) trdil, da je navedel le osem domačih rastlinskih imen, Barle pa je naštel iz Valvasorja stotino slovenskih imen naših zelišč, grmov in dreves.

Barle je v spisu *Iz narodne zakladnice*, objavljenem v Letopisu matice slovenske iz leta 1893 objavil tudi lastna imena za domačo živino, govedo in perutnino.³⁴

O času, nastanku in pomenu domačih imen zdravilnih rož in zelišč je pisal tudi Dušan Ludvik. Pravi, da naše knjige o zdravilnih rožah in zeliščih prinašajo poleg strokovnega izrazoslovja še kar lepo število imenskih vzporednic, dvojnic in različic, ki se zdijo čisto domače in ljudske, v resnici pa je dolga vrsta teh mnogoimenk glede na jezik imenodajalca raznovrstna in večplastna, po kraju izvira večdimenzionalna, po času nastanka raznodobna, po pomenski plati pa nerazumljiva, malo jasna in zastrta, dvomljiva, zabrisana ali pa sploh temna. Še bolj kakor za krajevna, vodna in ledinska imena velja za imena rastlin, da niso vsi do danes evidentirani izrazi nastali že v skupni domovini Slovanov, ampak je drugačna flora nove domovine zahtevala in dobila ustrezno, novo terminologijo. Potemtakem ni nujno, da je neko slovensko ime rastline, ki ima druge slovanske vzporednice, tudi že samo po sebi zelo staro ali da izvira celo iz t.i. "pradomovine Slovanov".³⁵

O *bedenčah*, *imenih*, *pesniškem* in *obrednem izročilu o tem cvetju na Slovenskem in pri sosedih v hrvaški Istri* je pisal Milko Matičetov.³⁶ V članku podaja abecedni pregled in pretres imen, pojasnjuje, kaj naj bi dalo cvetlici ime, in navaja lažna ali vsaj neslovenska imena.

Več razprav pa je bilo posvečenih tistim izrazom, ki zadevajo tako etnologijo kot geografijo. P. Skok je v *Študiji o jugoslovenskem slovarju na osnovi folklorne in geografije* preučil etimologijo besed vrag, kača, zmija z vidika tabuja.³⁷

Niko Županič se je ukvarjal z metodologijo razlaganja starih geografskih in etničnih imen na Balkanskem polotoku. V razpravi opozarja etimologe, da samo lingvistično znanje ne zadošča, pač pa da morajo poznati tudi etnologijo dežele, katero preučujejo, njena ljudstva od najstarejših časov do sodobnosti in po možnosti še bistven pomen, ki ga ima jezik za neko skupnost.³⁸

Županič je za Narodno enciklopedijo napisal članek o Belokranjcih,³⁹ v Etnologu pa je objavil spis *Ime Grk v pomenu velikana pri Belokranjcih*.⁴⁰

Ob tem je potrebno še omeniti Rudolfa Badijo in njegovo delo *Ljudska geografija, terensko izrazoslovje* (1953), kjer se avtor sreča s stremljenji tedanje etnologije. V delu si je prizadeval zajeti vse bogastvo takratnega časa in preteklosti, ne na zadnjem mestu tudi slovensko ljudsko izrazoslovje. Valter Bohinec, ki je recenziral navedeno delo, pravi: "Znanstvene terminologije nastajajo polagoma, s pisanjem razprav, učbenikov in znanstvenih knjig. Naša geografija in tudi etnografija sta s kovanjem novih

33 Viktor Petkovšek, Janka Barleta "Prinosi slovenskim nazivima bilja" in naš botanični slovar. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 1938, str. 205-209.

34 France Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, *Narodopisje Slovencev* 1, str. 42.

35 Dušan Ludvik, Ljudska imena zdravilnih rastlin. *Traditiones* 2/1973, str. 159.

36 Bedenice. Imena, pesniško in obredno izročilo o tem cvetju na Slovenskem in pri sosedih v hrvaški Istri. *Traditiones* 5-6/1976-77, str. 277-300.

37 *Etnolog* 5-6/1933, str. 46-63.

38 Značenje nekih starih geografskih i etničnih imena na balkanskem poluostrvu. *Etnolog* 5-6/1933, str. 98-112.

39 Narodna enciklopedija 1, str. 225; citirano po France Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, *Narodopisje Slovencev* 1, str. 42.

40 *Etnolog* 7/1934, str. 166.

izrazov, ki so bili sicer potrebni, zašli mnogokrat na stranpota, ker pisec domači izrazi niso bili znani, saj jih tudi slovarji niso poznali... Badjurovo delo sicer mnogih že ustaljenih terminov ni pregnalo, mnogo pa bi jih na osnovi njegovega dela bilo treba popraviti, druge pa uvesti na novo. S tem delom je bila dana možnost, da se pri bodočem delu uskladi znanstveno izrazoslovje z ljudskim."⁴¹

4. ORGANIZIRANO ETNOLOŠKO ENCIKLOPEDIČNO DELO V SLOVENIJI

Organizirano leksikografsko delo za *Slovar etnologije Slovencev*, ki se pripravlja na Inštitutu za slovensko narodopisje in katerega urednik je dr. Angelos Baš, teče od oktobra 1991.

Načrti za izdajo slovarja pa segajo že v leto 1947, ko je tedanji gimnazijski profesor Niko Kuret poslal predsedstvu Slovenske akademije znanosti in umetnosti načrt zamisli za *Slovenski narodopisni slovar* oziroma *Slovenski narodopisni arhiv*. Kuret je zamisel formuliral takole:⁴²

1) Po abecedi naj se zbere vse narodopisno gradivo iz materialne, socialne in duhovne kulture Slovencev.

2) Vsaka značnica naj bo razložena v leksikalnem slogu, upoštevajoč najnovejše stanje raziskav; dodani naj bodo bibliografija in viri, ki obravnavajo posamezni pojem.

3) Kjer je potrebno in mogoče, naj se objavi ustrezno ilustrativno gradivo.

Kuret je dobro predvidel, da do izdaje slovarja ne more priti takoj, saj je to zelo obsežen načrt, zato je menil, da naj bi bilo do izida slovarja njegovo ogrodje gradivo iz Slovenskega narodopisnega arhiva, ki bi ga stalno dopolnjevali tudi po izidu slovarja. Kuretov načrt je bil še istega leta sprejet in Razred (II) za zgodovinske vede, filozofijo in filologijo je sklenil ustanoviti komisijo za narodopisni slovar, njeno vodstvo pa je zaupal akademiku Ivanu Grafenauerju. Ta je z navdušenjem in mladeniško vneto izbral sodelavce, izrecno je poudaril, da je treba naloge arhiva in komisije še razširiti. Njegove zamisli so dobile svojo obliko v statutu, po katerem je imela Komisija za slovensko narodopisje pri SAZU naslednje naloge: zbiranje narodopisnega blaga, skrb za ureditev in hrambo nabranega blaga, znanstvene objave gradiva in uporaba gradiva za znanstvene študije, za pripravo in izdelavo standardnih del o slovenskem narodopisju in etnogenezi ter seveda izdelavo enciklopedičnih poljudno-znanstvenih publikacij, med katerimi je tudi *Slovenski narodopisni slovar*.⁴³

Z ustanovitvijo Inštituta za slovensko narodopisje leta 1951 slovar po vsej verjetnosti ni bil več v središču zanimanja ljudi, ki so postali njegovi redni sodelavci (Niko Kuret, Milko Matičetov in Ivan Grafenauer).

Slavko Kremenšek je v Smernicah etnološkega raziskovalnega dela leta 1977⁴⁴ ocenjeval tedanje stanje in delovni program iz leta 1971 in ugotovil, da sta za etnološko raziskovalno delo na Slovenskem poleg nespodbittih pozitivnih sestavin značilna tudi razbitost in enostranost raziskovalnega dela. Tako je za Inštitut za slovensko narodopisje (=etnologijo) pri SAZU menil, da opravlja zgolj folkloristične naloge: obravnava nekaterih vprašanj iz duhovne kulture, še posebej ljudske pesmi, je bila na zavirljivi mednarodni ravni, inštitut pa se ni ukvarjal z največjim delom drugih etnoloških vpra-

⁴¹ Valter Bohinec, Ljudska geografija, terensko izrazoslovje (Rudolf Badjura). *Slovenski etnograf* 6-7/1953-54, str. 330-331.

⁴² N(iko) K(uret), Komisija (1947-1951) in Institut za slovensko narodopisje SAZU (od 1951). Nastanek, razvoj, delo. *Traditiones* 1, Ljubljana 1972, str. 9-16.

⁴³ N. d.

⁴⁴ Slavko Kremenšek, Smernice etnološkega raziskovalnega dela (Osnutek). *Glasnik SED* 17/1977, št. 4, str. 45.

šanj. Tudi po drugih ustanovah so takrat imeli zelo razdrobljene programe. Ozki specializaciji folkloristično usmerjenih sodelavcev inštituta je pripisal, da so o nekaterih prepotrebni temeljni deli slovenske etnologije le govorili, tu in tam tudi načrtovali, storjenega pa ni bilo skoraj nič. Za temeljna dela je Kremenšek navedel slovensko etnološko bibliografijo, etnološki slovar, etnološki atlas, topografijo in bolj ali manj široko zasnovano etnološko podobo načina življenja in kulture Slovencev.

Od leta 1951, ko je bil ustanovljen Inštitut za slovensko narodopisje, do leta 1967 niso širše odpirali teoretičnih vprašanj: izjema je Novakov spis iz leta 1956.⁴⁵ Minilo je torej poldrugo desetletje od slovarskih zametkov: Kuret je pripravljala in spopolnjeval slovarski geselnik,⁴⁶ najverjetneje je z delom začel šele na podlagi izdelanega stvarnega, krajevnega in imenskega kazala, ki ga je sestavila Helena Ložar Podlogar za njegovo knjigo *Praznično leto Slovencev*.⁴⁷

Na Kuretovo pobudo je bil sestavljen temeljni alfabetarij.⁴⁸ Izražena je bila želja, da se ob finančni podpori Raziskovalne skupnosti Slovenije delo čimprej nadaljuje. Očitno zaradi prezaposlenosti pobudnika z drugimi nalogami ali tudi spricho možnosti povezave tega dela s pripravo slovenske enciklopedije, ki jo je načrtovala založba Mladinska knjiga, se delo za slovar ni nadaljevalo. Pripravljen je bil le geselnik za omenjeno enciklopedijo. Podobno je bilo tudi z etnološkim atlasom, saj je bilo ugotovljeno, da manjkajo sodelavci za to skupno delo.

V letu 1968 je omembe vredno posvetovanje slovenskih etnografov v Kranju, ko je Niko Kuret v zvezi s stanjem slovenskega narodopisja v tem letu in s slovarjem zapisal,⁴⁹ da bi občutne vrzeli v dotedanjem raziskovalnem delu utegnile pokazati priprave za Slovenski narodopisni besednjak. Misel, da bi zbiranje in obdelava gesel zanesljivo pokazali, kaj manjka in kam je treba usmeriti raziskovalno delo, misel, ki je bila že dolgo v zraku, je izrekel Slavko Kremenšek.

In potem?

Kateri objektivni razlogi so hromili dejansko pripravo tako kompleksnega in obsežnega projekta, ki sodi med temeljna dela etnološke vede? Ali za njegovo uresničitev res ni bilo možnosti ali pač ni bilo mogoče uskladiti dela med osrednjimi ustanovami, saj ni bilo povezovalnega telesa, ki bi zahtevalo sodelovanje vseh. Slovenski etnološki slovar je zaradi svoje širine nedvomno zahtevna in obsežna naloga vseh razpoložljivih raziskovalnih moči in tako nikakor ne more biti projekt ene ustanove. Pregled slovarskega dela in druga opravljena kolektivna dela v slovenski etnologiji, npr., *Vprašalnice za etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja* in do neke mere tudi *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje*, kažejo, da zamuda verjetno ni nastala samo zaradi organizacijskih in usklajevalnih razmer, pač pa tudi zato, ker se je morebiti odpiralo tudi vprašanje sporazumevanja o etnoloških problemih. Pozneje so se podobne težave pokazale pri pripravi vprašalnic, vendar so jih razrešili. Vodje za skupno delo na slovarju ni bilo.

⁴⁵ O bistvu etnografije in njeni metodi. *Slovenski etnograf* 9/1965, str. 7-16.

⁴⁶ Gradivo je shranjeno v kartotečni škatli na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU pod naslovom Slovenski narodopisni slovar. Osnutek alfabetarija. Kuret naj bi iztočnice za slovar začel pisati 13. 9. 1972 (datum z njegovo pisavo!), v škatli pa je 42 abecedno in po etnološki sistematiki (materialna in duhovna kultura) urejenih iztočnic za stavbarstvo, zemljiško razdelitev, notranjo opremo, gospodarska poslopja in orodje ter okrog 250 iztočnic za koledarske, letne in delovne šege, verovanje, otroške igre in igre odraslih in ljudsko gledališče.

⁴⁷ Prva izdaja *Prazničnega leta Slovencev* v štirih zvezkih je izšla leta 1965, 1967, 1970 in 1971, druga v dveh zvezkih pa leta 1989.

⁴⁸ Slavko Kremenšek, Smernice raziskovalnega dela (osnutek). *Glasnik SED* 17/1977, št. 4, str. 45-51.

⁴⁹ Niko Kuret, Posvetovanje slovenskih etnografov v Kranju. *Glasnik SED* 9/1968, št. 3, str. 3.

Problem poenotenja terminologije, ki je osnova za uspešno delo,⁵⁰ je bil torej med drugimi poudarjen na posvetovanju v Kranju leta 1968.

Etnologi so bili soglasni,⁵¹ da bi le ustanove lahko spolnjevale obsežne naloge, ki so jih postavili, in to s skupnimi in usklajenimi naporji in s sistematično pritegnitvijo posameznikov. Med temi nalogami je bila, kot že omenjeno, na prvem mestu priprava novega "Narodopisja Slovencev" oziroma podobnega sintetičnega dela; to bi bilo mogoče izpeljati le ob vzporednem nastajanju bibliografije in delovanju informatorske mreže. V načrtu skupnih nalog sta bila tudi slovenski narodopisni besednjak in slovenski narodopisni atlas.

Niko Kuret je glede na številnost in obširnost nalog, ki so bile pred slovensko etnologijo predlagal,⁵² da o posamičnih delovnih nalogah razmisli vsaka ustanova in vsak raziskovalec zase; da naj se pomenijo o predlogu ustanovitve delovne skupnosti, o pripravljenosti, da delo uskladijo in navzven nastopijo kot celota, ki jo morajo pristojni upoštevati. Za bližnjo nalogo je postavil organizacijo narodopisne informatorske mreže, kot daljnješo pa izdajo "Narodopisja Slovencev". Prva stopnja zanj in hkrati evidenca raziskovalnih nalog naj bi bila priprava za Slovenski narodopisni besednjak, vzporedno z redakcijo Slovenske narodopisne bibliografije, trdne podlage pa bi ji dal Slovenski narodopisni atlas.

Drugo vprašanje zadeva raznovrstno strokovno terminologijo. Ker je to vprašanje probleme še bolj odpiralo in nikakor ni vodilo do skupnega jezika, se je Niku Kuretu na plenarnem sestanku o smernicah etnološkega raziskovalnega dela leta 1977 zdelo najbolj smiselno, da etnologi najprej rešijo te probleme. Marija Stanonik je to utemeljila z nujnostjo, da za terminologijo stoji najprej teorija in da bi morala biti prva stvar, o kateri se je treba pogovarjati, razmerje med etnologijo in folkloristiko.⁵³

Leta 1977 so glavnim nalogam dodali še druga temeljna dela, kot so etnološka topografija, raziskave socialnih ali poklicnih skupin in končno celovita etnološka podoba Slovencev. Delo za etnološki slovar naj bi steklo, čim bi bile za to možnosti. Seveda pa tako obsežni projekti zahtevajo tudi usklajevalno telo, neobremenjeno z organizacijskimi okviri iz preteklosti. Slavko Kremenšek je takrat menil,⁵⁴ da bi edini nosilec takšne dejavnosti, ki je v bistvu naloga vseh slovenskih etnologov, lahko bila le nekakšna neformalna raziskovalna skupnost etnologov.

Skoraj dvajset let pozneje, tj. v začetku 90. let, se je tudi formalno temu razmerju pridružil še tretji element, namreč kulturna antropologija. Kljub še danes ne povsem ali pa sploh nerazčiščenim razmerjem v trikotniku etnologija-folkloristika-kulturna antropologija, pa je delo za slovar le steklo.

4.1 ENCIKLOPEDIJA SLOVENIJE IN PRVE ZAMISLI O ENCIKLOPEDII ETNOLOGIJE SLOVENCEV

Leta 1979 je bila izdelana prva inačica geselnika etnološkega prispevka za slovensko enciklopedijo in v tej zvezi je bila izražena pobuda za enciklopedijo slovenske

⁵⁰ Popolno poenotenje terminologije je skoraj nemogoče, saj se izrazi v različnih časih rabijo drugače. Vsak nov čas, nov rod raziskovalcev, nova teoretska, metodološka ali metodična naravnost prinašajo nove termine, pri tem gre za pojmovanje širine etnološkega zanimanja. Npr. danes smo v odnosu do folkloristike širši, v odnosu do antropologije pa ožji.

⁵¹ Delovna skupnost? *Glasnik SED* 9/1968, št. 4, str. 5.

⁵² N. d., str. 4.

⁵³ Plenarni sestanek slovenskih etnologov o smernicah etnološkega raziskovalnega dela (Dvorana SAZU, Ljubljana 23. 11. 1977). *Glasnik SED* 17/1977, št. 4, str. 53-56.

⁵⁴ Slavko Kremenšek, Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov. *Traditiones* 2/1973, str. 258-261.

etnologije.⁵⁵ Tokrat na pobudo od zunaj: zasnovana je bila namreč izdaja *Enciklopedije Slovenije* v več zvezkih in v njej je zastopana seveda tudi etnološka problematika. Skupina, ki so jo sestavljali Angelos Baš, Slavko Kremenšek, Zmaga Kumer, Niko Kuret, Mirko Ramovš, Marija Stanonik, Zmago Šmitek, Valens Vodusek in Marko Terseglav, je pripravila geselnik za etnološki del. V njem je bilo sprva 36 gesel in 5 kazalk splošnega značaja, 56 gesel in 32 kazalk s področja materialne kulture, 18 gesel in 12 kazalk za socialno kulturo in 49 gesel in 82 kazalk za duhovno kulturo, skupaj torej okrog 290 enot. Biografski del je obsegal 55 imen.

Naloga takšnega obsega, kot je bilo sodelovanje pri *Enciklopediji Slovenije*, je ponovno postavila v ospredje vprašanje, ali ne bi hkrati mislili tudi na slovenski etnološki slovar. Omenjena skupina je menila, da se kaže o tem pogovarjati, ko bo pripravljen geselnik za *Enciklopedijo Slovenije*.

Slavko Kremenšek je predlagal,⁵⁶ da bi ob enciklopedičnih prispevkih vzporedno in brez velikega napora lahko nastajal geselnik za Enciklopedijo slovenske etnologije. Naslednji korak od enciklopedičnega geselnika bi lahko bil Slovenski etnološki slovar, ki bi bil v marsičem tudi le delovna stopnja do Enciklopedije slovenske etnologije. To bi bil hkrati geselnik in slovar, slovar z minimalno razlago pojmov, pri personalijah pa bi bila navedena le letnica rojstva in smrti ter strokovna oznaka osebnosti v enem stavku. Če bi šlo pri tem res le za nekakšen "stranski proizvod" dela pri *Enciklopediji Slovenije*, le za stopnjo na poti do Enciklopedije slovenske etnologije, v osnovi tudi za geselnik zanjo, bi bilo dovolj, da bi poskrbeli za njegovo razmnožitev, sorodno tisti za vprašalnice za etnološko topografijo, glede na obseg v enem ali tudi v več zvezkih.

Za zasnovu se je Slavku Kremenšku zdelo najbolje, da namesto abecedne ureditve, kakršna je značilna za slovar, raje izberejo drugo pot, tj. izdajo posamičnih zvezkov po tematskih skupinah, podobno kakor pri vprašalnicah. Šele ko bi bili pripravljeni vsi zvezki, bi bilo mogoče izdati skupni register. To bi bila prva stopnja, namenjena le strokovnjakom, ki bi ob posamičnih geslih našli tudi reference in opozorila na pomanjkljivosti v preučeni obravnavani pojavi. Takšna izdaja bi bila lahko tudi razvid tistih nalog, ki bi jih bilo treba opraviti, da bi lahko pripravili Enciklopedijo slovenske etnologije. Ta bi bila, jasno, spopolnjena, nerazdeljena na posamezne tematske skupine, tehnično drugače opremljena, ilustrirana in podobno.

Priprava gesel oziroma geselskih člankov za *Enciklopedijo Slovenije* je bila organizirana v petih skupinah. V razpravi novembra 1978 so sklenili, da bodo skupine vodili naslednji etnologi: Angelos Baš za področje materialne kulture, Mojca Ravnik za socialno kulturo, Zmaga Kumer za duhovno kulturo, Slavko Kremenšek za občo etnologijo in splošna vprašanja, Duša Krnel-Umek za personalije.

4.2 NASTAJANJE SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA SLOVARJA

Leta 1989 sta se na občnem zboru Slovenskega etnološkega društva Mirko Ramovš, tedanji upravnik Inštituta za slovensko narodopisje, in Slavko Kremenšek⁵⁷ pogovarjala o nujnosti organizacije dela za slovar. Ramovš je ob tej priložnosti za vodjo načrta Slovenskega etnološkega slovarja predlagal Angelosa Baša, ki je organizacijo sprejel, vendar je že takrat povedal, da se bo tega dela lahko lotil šele po upokojitvi (leta

⁵⁵ Slavko Kremenšek, Program dela na etnološkem prispevku v slovenski enciklopediji in na enciklopediji slovenske etnologije. *Glasnik SED* 1979/2, str. 37-38.

⁵⁶ N. d., str. 37-38.

⁵⁷ Neobjavljen intervju M. R. z dr. Angelosom Bašem 2. septembra 1992 o njegovem konceptu in načinu izvedbe Slovenskega etnološkega slovarja.

1991), saj je bil takrat še prezaposlen z drugimi nalogami. Oktobra 1991 se je Baš lotil urednikovanja Slovenskega etnološkega slovarja. Za članstvo v uredniškem odboru je naprosil Slavka Kremenška, Nika Kureta in Zmago Kumrovo, tako da so bile pokrite glavne tematske skupine: Angelos Baš je prevzel materialno kulturo, Slavko Kremenšek zgodovino in teorijo etnološke vede, Niko Kuret družbeno kulturo, Zmaga Kumer pa etnomuzikologijo.

Člani uredniškega odbora so menili, da so lahko tematsko izhodišče za slovarski geselnik vprašalnice za etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja. Teme v vprašalnicah naj bi bile dovolj širok okvir za obseg predmeta, ki ga obravnava slovenska etnologija. 1. septembra 1992 so načrt dopolnili še z delavsko in meščansko kulturo v ožjem smislu.

Baš je k delu povabil etnologue, ki so teme že precej ali obsežneje obravnavali, tako da jim o njih ne bi bilo težko pisati, saj so se z njimi že dlje ukvarjali. Bili so naprošeni, da pripravijo gesla do konca junija 1992.

Spomladi 1993 je bil kot interna objava izdan *Predlog za geselnik Slovarja etnologije Slovencev*, ki ga je sestavilo 26 sodelavcev. V 52 tematskih sklopih najdemo gesla oziroma upoštevanja vredne pojme v etnologiji Slovencev, ki so bila s *Predlogom geselnika* dana v javno obravnavo, dopolnjevanje in izhodišče za nove oz. dodatne predloge.

Načrt za izdajo *Slovarja etnologije Slovencev* je nosilec, Angelos Baš, jeseni 1993 pojasnil in utemeljil plačniku, ministrstvu za znanost in tehnologijo, takole:

"Slovar etnologije Slovencev bo povzel in dopolnil dosedanje ugotovitve iz etnologije Slovencev, natančneje Slovencev na vsem slovenskem etničnem ozemlju. Pri tem bo izhajal iz današnje teoretične ravni v vedi, t. j. iz aksioma, da se v etnologiji raziskujejo vse skupine prebivalstva pri določenem narodu ali na določenem ozemlju, ne samo kmečka.

Predvidevamo, da bo zato, ker se bo v Slovarju obravnavala tudi etnologija delavstva in meščanstva, v njem vseh gesel blizu 7000. Zato bo to najboljše nacionalni etnološki slovar, kar jih doslej poznamo. V delo bodo vključeni raziskovalci praktično vseh etnoloških in drugih ustanov, katerih delovno področje je etnologija. Posamezna poglavja bodo obdelali najbolj izvedeni raziskovalci, nekatera poglavja pa mlajši etnologi, s katerimi je treba v bližnji prihodnosti najresneje računati. V Slovarju bo dobil vsak upoštevanja vreden pojem iz etnologije Slovencev svoje geslo, v katerem bo razložen; razlagi bo dodana problemska (ne siceršnja) zadevna literatura. Tako bo nastal obsežen mozaik, čigar sestavni deli bodo sestavljali podobo etnologije Slovencev. Mozaična bo ta podoba zato, ker gre tu za slovarsko, ne za leksikonsko ali enciklopedično delo.

Znanstvene metode za obdelavo gesel za Slovar etnologije Slovencev bodo deloma enake kot pri drugih nacionalnih slovarjih etnološke vede."

Baš je pri tem imel za zgled dva nacionalna etnološka slovarja: slovar avstrijske⁵⁸ in slovar nemške⁵⁹ etnologije.⁶⁰ "Metode, ki so jih uporabljali pri teh slovarjih, bomo uporabljali tudi pri našem slovarju, bistveno pa jih bodo spopolnili spričo višje teoretične ravni v sodobni etnologiji pri Slovencih v primerjavi z navedenima tujima etnološkima slovarjema. Se pravi, da bomo obravnavali vse prebivalstvo na Slovenskem, ne samo kmečkega, zadevne etnološke pojme pa bomo zajeli s kar se da širokim pogledom

⁵⁸ Arthur Haberlandt, *Taschenwörterbuch der Volkskunde Österreichs*. Dunaj 1953, 1959.

⁵⁹ *Wörterbuch der Deutschen Volkskunde*. Stuttgart 1974 in prvi izdaji iz let 1936 in 1955.

⁶⁰ Več o tem v diplomski nalogi Mojce Ramšak, *Prolegomena za etnološki slovar ali leksikon*, v poglavju Pregled etnoloških in antropoloških slovarjev, leksikonov in enciklopedij, str. 64-79.

na njihov gospodarski, družbeni, politični in kulturni okvir, kar je v etnologiji Evrope še zmerom določena novost. In časovni razpon pri obdelavi etnoloških pojmov bo v našem Slovarju kar najbolj celosten: od najstarejših podatkov do najnovejših.⁶¹

Sorodno delo je leksikon etnologije Madžarov,⁶² toda njegova zasnova je že nadaljnja stopnja v sintezah. Omenjena slovarja pa v teoretičnem in empiričnem pogledu v določenem obsegu zaostajata v primerjavi s Slovarjem etnologije Slovencev, saj obravnavata izključno podeželsko prebivalstvo, in sicer po veliki večini le v dobi pred industrializacijo.⁶³

V predstavitvi družbenih posledic je Baš predvidel, da bo Slovar etnologije Slovencev najobsežnejša sinteza etnologije Slovencev, ki bo rabila raziskavam vseh humanističnih in družbenih ved na Slovenskem in drugih slovanskih državah, za raziskovalce pa, ki jim slovenščina ni pretrda jezikovna ovira, tudi drugod v Srednji Evropi. Slovar etnologije Slovencev bo tudi najboljša podlaga in izhodišče za načrtovani deli *Leksikon etnologije Slovencev* in *Enciklopedijo etnologije Slovencev*. Če načrta ne bi uresničili, bi se s tem odrekli predvsem:

- kompetentni in sodobni strnjeni predstavitvi slovenske identitete in njene kulturne dediščine;
- metodološkemu pluralizmu, značilnemu za zasnovo slovarja, ki prinaša nov dialog ne le v vedi sami, temveč tudi z drugimi vedami;
- že začetemu intenzivnemu sodelovanju vseh slovenskih etnoloških ustanov, ki bo v dialoškem procesu prispevalo k strokovnemu napredku.

Slovar etnologije Slovencev ima tudi širše uporabne razsežnosti: v šolstvu, za kulturno-prosvetno delo, gledališče, radio, film in TV.⁶⁴

Obdelava in pisanje geselskih člankov za slovar sta bili sprva predvideni za leti 1993 in 1994. V naslednjih dveh letih bi poskrbeli za čistopis gesel, z letom 1997 pa naj bi *Slovar etnologije Slovencev* izšel pri Državni založbi Slovenije.

V četrti prilogi dopisa Ministrstvu za znanost in tehnologijo (Projekti na področju ohranjanja naravne in kulturne dediščine ter razvoja narodne identitete) so stopnje dela za Slovar slovenske etnologije določene z načrtovanim številom gesel:

v letu 1994 naj bi sodelavci napisali 1400 gesel,

v letu 1995 3000 gesel in

v letu 1996 2600 gesel.

Gesla naj bi najprej redigiral urednik tematskega sklopa, nato pa še glavni urednik. Pri zahtevnejših bi po potrebi sodelovali uredniški odbor ali drugi sodelavci. Nekatera gesla bi opremili tudi z ilustrativnim gradivom, skicami, črno-belimi fotografijami itn.

V letu 1997 naj bi bil slovar dokončno pripravljen za tisk, tiskali pa bi ga v letu 1998.

V projekt bi bilo vključenih 30 urednikov tematskih sklopov, ki bi pritegnili dodatne sodelavce. Sodelovali naj bi vsi strokovni in raziskovalni potenciali slovenske etnologije. Inštitut za slovensko narodopisje bi intenzivno sodeloval z drugimi raziskovalnimi ustanovami: Oddelkom za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Slovenskim etnografskim muzejem, pokrajinskimi in mestnimi muzeji, muzejskimi zbirkami, z raziskovalci na drugih fakultetah, npr. na Pravni

⁶¹ Angelos Baš, Dopis Ministrstvu za znanost in tehnologijo. Projekti na področju ohranjanja naravne in kulturne dediščine ter razvoja narodne identitete, priloga 3. Ljubljana 1993.

⁶² *Magyar néprajzi lexikon*. Budimpešta 1977, 1979, 1980, 1981, 1982.

⁶³ Angelos Baš, Dopis Ministrstvu za znanost in tehnologijo. Projekti na področju ohranjanja naravne in kulturne dediščine ter razvoja narodne identitete, priloga 3. Ljubljana 1993.

⁶⁴ N. d.

fakulteti v Ljubljani, in s samostojnimi kulturnimi delavci.

Po potrebi bodo opravljene zadevne konzultacije z nekaterimi najpomembnejšimi srednjeevropskimi etnološkimi ustanovami, npr. z Inštitutom za nemško in primerjalno etnologijo pri Univerzi v Münchnu, Inštitutom za etnologijo pri Univerzi v Gradcu, Inštitutom za etnologijo pri Univerzi na Dunaju, Etnološkim inštitutom Madžarske akademije znanosti in umetnosti itn...

Na sestanku uredniškega odbora in sodelavcev slovarja 20. maja 1997 je bilo ugotovljeno, da delo zastaja, saj je bilo do tedaj napisanih in sprejetih le 2257 gesel, napisati pa bi jih bilo treba še 5340 in zato je bil izid preložen na leto 2000. Urednik dr. Angelos Baš je tudi povedal, da se je projekt iz Slovarja preimenoval v Priročnik, da pa se bo nekaterim geslom potrebno odpovedati, npr. tistim, ki jih je predlagal dr. Niko Kuret, saj po njegovi smrti ostajajo nerazložljiva.⁶⁵ Mag. Jurij Fikfak je ob tem prikazal, kakšen princip večpredstavnosti je možen za Slovar oz. Priročnik in povedal, da pisci vsa sprejeta gesla lahko pogledajo na internetu. Zaenkrat šifra še ni dostopna širšemu krogu uporabnikov, saj še ni znano, kaj bo z avtorskimi pravicami posameznih gesel.

4.3 ETNOLOŠKI GESLOVNIKI V SLOVENIJI

Kaj pravzaprav je geslovnik?

Geslovnik je po svoji naravi indeks, to je seznam, spisek, kazalo, pregled gesel, v katerem so ta urejena po določenem sistemu, največkrat po abecednem zaporedju. Geslovnik je torej urejena zbirka naravnih besed, ki imajo vlogo strokovnih gesel ali strokovnih značnic za obravnavo določene bibliografske enote (knjiga, elaborat, članek) ali dokumenta.⁶⁶ Pot do geslovnika je torej induktivna, saj so v njem zbrani empirični izrazi, na katerih temelji etnološka veda. Pri njegovi pripravi uporabljamo tudi deduktivno pot in sicer pri oblikovanju splošne tematske sheme. Geslovnik ni tezaver, pa tudi slovar deskriptorjev ne.

Najboljšo predstavo o tem, kaj je geslovnik, je mogoče dobiti ob pregledu stvarnih gesel v nekaterih slovenskih etnoloških delih.

Npr.:

Narodopisje Slovencev - geslovnik je pripravil Milko Matičetov, kazala k 1. in 2. delu pa vsebujejo: 1. kazalo slik, 2. stvarno kazalo, 3. krajevno kazalo, 4. osebno kazalo; *Praznično leto Slovencev* - geslovnik je pripravila Helena Ložar-Podlogar, vsebuje: 1. stvarno kazalo, 2. krajevno kazalo, 3. imensko kazalo; *Slovensko ljudsko izročilo* - stvarno kazalo - ki je hkrati tudi imensko - je pripravila Sinja Zemljič Golob. Zelo dober "mikrogeslovnik" najdemo tudi v tretji knjigi *Podobe prednikov, Zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870-1879, Trezne in vinske pravoverne... zapisal Janez Dermavov*. Zbirko sta uredila Snežana Štabi in Igor Kramberger, pri izdelavi tematskih kazal pa so sodelovali Ingrid Slavec, Tone Petek in Maja Godina. Kazala vsebujejo: 1. pregled subjektov po skupinah, 2. abecedni pregled realij (dejavnosti, dogodki, predmeti, značilnosti), 3. pregled realij po skupinah, 4. pregled gesel za literarne zvrsti, 5. skupno tematsko kazalo (ki je tudi krajevno).

Mikrogeslovnike najdemo tudi v drugih etnoloških knjigah, npr. v knjigi Zmage Kumer *Ljudska glasbila in godci na Slovenskem*, kjer najdemo seznam imen za glasbila in poseben seznam glasbil po sistematiki Sachsa-Hornbostla; v knjižni zbirki Mirka Ramovša *Polka je ukazana*, kjer sta abecedno kazalo plesov in kazalo plesov po po-

⁶⁵ Poročilo sestanka sodelavcev za Priročnik etnologije Slovencev 20. 5. 1997. Tiskopis.

⁶⁶ Franc Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti - tudi pedagoški*. Ljubljana 1990, str. 160.

krajinah; v knjigi *Ljudska umetnost in obrt v Sloveniji* Janeza Bogataja je abecedno kazalo obrti, obrtniških izdelkov in del; v knjigi Monike Kropelj *Pravljica in stvarnost: Odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine* je kazalo pripovednih tipov in motivov ter imensko in stvarno kazalo; v knjigi *Center za dehumanizacijo - etnološki oris rock skupine* Rajka Muršiča je obširen indeks, ki ga je sestavil Gorazd Beranič, razdeljen pa je po naslednjih razdelkih stvarno-imenskega kazala: 1. skupine (bendi) in posamezniki; to so izvajalci, kantavtorji, člani skupin, skladatelji, ljudski godci, 2. diskografski, video in ostali izdelki skupin ter posameznikov (pesmi, grafiti, slogani, glasbeni tisk, založbe, koncerti), 3. ostala imena, 4. stvarno kazalo...

V teh primerih lahko govorimo o "mikrogeslovniku", ker gre le za seznam gesel iz izbrane knjige.

Imensko kazalo (geslovník) v knjigi kaže razvrstitve in ponavljanja različnih skupin lastnih imen. Vključevalo naj bi glavno besedilo, besedilo opomb in citatov oz. motov (ki uvajajo posamezna poglavja). Kazala praviloma ne upoštevajo dodatkov in seznama literature, imajo pa dve nalogi: kazalno in razlagalno. S tem je preglednost večja, hkrati pa kazalo kaže tudi razčlenjenost imen po vsebinski pomembnosti.⁶⁷ Stvarno kazalo razvršča in ponavlja temeljne pojme, ki nosijo, izražajo in oblikujejo vsebino knjige. Pri najboljšeje členjenih pojmi so upoštevane le tiste podenote (prilastki), ki se pojavijo več kot enkrat. Enkratne so vključene pod osnovno obliko.⁶⁸

Ko govorimo o geslovníku, ki pokriva snov celotnega področja etnologije (ali kake druge vede), gre za "makrogeslovník". Prvi slovenski etnološki "makrogeslovník" je *Predlog za geselnik slovarja etnologije Slovencev*, ki vsebuje okoli 6000 gesel; pripravilo jih je 26 etnologov, po abecedi so razvrščena v 52 tematskih sklopov. Po pregledu *Predloga* so ga uredniki posamičnih tematskih razdelkov s pomočjo sodelavcev dopolnili in razširili, tako da zdaj vsebuje okrog 7000 gesel.

Leksikografska praksa je takšna, da je splošni geslovník konceptualno obvezujoč, čeprav z njim konceptualni sistem ni zaključen ali popoln. Glede na okoliščine, ki vplivajo na realizacijo dela, je geslovník po potrebi mogoče dopolnjevati z novimi gesli in nekatera tudi izločiti. Predloge za dopolnila geslovníka vedno sprejemajo področni in glavni urednik EES.

Poleg tematsko-abecedne ureditve, ki jo prinaša geslovník, je neizogiben še tematski hierarhični geslovník. Zanj je vsekakor potreben konsenz o tem, v kolikšni meri bo izdelava hierarhije lahko prepuščena avtorskemu klasificiranju oziroma v kolikšni meri naj bo normativna. Hierarhizacija mora namreč biti logična in dosledna: uporabnika vodi in ne speljuje na stranske poti. Pri takšnem klasifikatorskem delu je koristna in neogibna primerjava s sorodnimi vedami in s tistimi tujimi etnološkimi izkušnjami, ki imajo tako delo že za seboj. Z dokumentarnega vidika sta izjemno pomembni še vzporedna priprava slovenske etnološke bibliografije in poenotenje sistemiziranja v pokrajinskih muzejih in zavodih za varovanje naravne in kulturne dediščine.

V zvezi z geslovníki ne gre spregledati dosedanjega dela za *Slovenski etnološki slovar* in etnološki geslovník za *Enciklopedijo Slovenije* in *Enciklopedijo Jugoslavije*.

4.4 NAČELNA MERILA ZA IZDELAVO MAKROGESLOVNKA

Pri izdelavi makrogeslovníka je potrebno upoštevati vsaj dvojce:

1) *Splošni pomen za slovensko etnologijo* (t. i. železni repertoar etnološke vede):

⁶⁷ Prim.: Rajko Muršič, *Center za dehumanizacijo. Etnološki oris rock skupine*. Pesnica 1995, str. 219.

⁶⁸ N. d., str. 233.

pojmi iz metodike in metodologije in drugi splošni etnološki pojmi (splošni fond v slovenski etnologiji, kulturni antropologiji in folkloristiki uporabljanih tujk), etnologi in tisti, ki jih mednje prištevamo glede na pomen njihovega dela za etnologijo, ustanove, tuji raziskovalci, ki so pisali o Slovencih ali raziskovali na slovenskem terenu in v današnjem zamejstvu, raziskovalci, ki so pisali o Slovencih drugod po svetu, slovenski popotniki, dela, poimenovanje predmetov in pojavov iz materialne, socialne in duhovne kulture, geografski, zgodovinski in sociološki pojmi, ki jih uporablja tudi etnologija, realije, ki izvirajo od drugod in so postale del naše kulture.

2) *Specialna namembnost*: temeljna terminologija različnih etnoloških poddisciplin (etnološka muzeologija, etnološko konservatorstvo, mitologija, etnomuzikologija, etnokoreologija...), glavni nosilci specifičnih teženj in dosežkov na teh področjih, aktualnosti, ki so že presegle stopnjo popolne novosti in trenutne mode.

5. ETNOLOŠKO ENCIKLOPEDIČNO DELO V ZAMEJSTVU

5.1 ETNOLOŠKI SLOVAR SLOVENCEV NA MADŽARSKEM

Etnološka prizadevanja za izdaje etnoloških enciklopedičnih del se niso ustavila pri slovarju, ki bi obravnaval način življenja in ljudsko kulturo Slovencev v Sloveniji, temveč segajo tudi čez njene (politične) meje.

Na Madžarskem je leksikonska predstavitev ljudske kulture Slovencev povezana z dolgoročnim raziskovalnim projektom Način življenja Slovencev v 20. stoletju.⁶⁹ Najprej je bila napisana dvojezična publikacija *Slovensko Porabje - Szlovénvidék*, ki je izšla leta 1984 kot zvezek v seriji Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje. Na podlagi te študije je bil za monografsko obdelavo izbran Gornji Senik. Knjiga *Felsőszőlőnk - Gornji Senik* - v madžarščini in slovenščini - je bila objavljena leta 1988. Kot tretji člen raziskovalnega projekta Način življenja Slovencev v 20. stoletju je Marija Kozar Mukič, avtorica obeh navedenih del, začela sestavljati slovar z bibliografijo o ljudski kulturi Slovencev na Madžarskem, ki je izšel leta 1996. Namen slovarja je seznanitev strokovnjakov in nestrokovnjakov z ljudsko kulturo Slovencev na Madžarskem - s posebnim ozirom na sožitje Slovencev in Madžarov. Slovar naj bi s pridom uporabljali tudi kot priročnik pri pouku na porabskih šolah, navedeni deli namreč že opravljata to funkcijo. Avtorica slovarja je nameravala obdelati predvsem lastne terenske podatke, ki jih je zbirala od 70. let naprej, ter strniti podatke iz literature. Gradivo se nanaša predvsem na način življenja porabskih Slovencev v 20. stoletju, ki po letu 1920 ohranjajo in soustvarjajo svojo kulturo izolirano od drugih Slovencev v Prekmurju in matični domovini. Marija Kozar Mukič želi raziskati tudi arhivske vire in objaviti drugo dopolnjeno izdajo leksikona z arhivskimi podatki za 18. in 19. stoletje.

Gesla in tematski sklopi se v glavnem ujemajo z geselnikom Slovarja etnologije Slovencev, izbrana gesla pa niso splošna, temveč vsebujejo porabske značilnosti, dodanih je še nekaj specialnih gesel.

5.2 ETNOLOŠKA ENCIKLOPEDIJA KOROŠKIH SLOVENCEV

Pobuda za pripravo etnološke enciklopedije koroških Slovencev je prišla konec leta 1995 iz Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik v Celovcu oziroma od njegove tedanje idejne in znanstvene voditeljice dr. Marije Makarovič. Inštitut, ki je

⁶⁹ Prim.: Etnološki leksikon Slovencev na Madžarskem (iz koncepta). Pismo Marije Kozar Mukič Slavku Kremenšku 1. 12. 1995. (Iz arhiva Slavka Kremenška.)

začel s sistematično etnološko dejavnostjo leta 1983, je zbiral, obdeloval in objavljaj gradivo, hkrati pa je omogočil terensko raziskovanje mladim, še nediplomiranim etnologom. Poleg petnajstih raziskovalnih dejavnosti je nameraval na Ministrstvu za znanost in tehnologijo v Ljubljani prijaviti pripravo etnološke enciklopedije koroških Slovencev. Koncept zanjo je pripravila Mojca Ramšak, z dr. Makarovičevo pa sta določili tudi merila za izbor sodelavcev: ti naj bi opravljali ali že zaključili terensko delo na področju Roža, Podjune ali Zilje in imeli tudi nekaj objav o zamejski tematiki.

Prvi informativni sestanek na Slovenskem raziskovalnem inštitutu Urban Jarnik v Celovcu o projektu Etnološka enciklopedija koroških Slovencev je bil 26. aprila 1996: takrat je Marija Makarovič predstavila okvirni koncept. Nekateri sodelavci inštituta projekta niso bili pripravljeni podpreti, ker so menili, da bi ga bilo treba zastaviti interdisciplinarno (kar bi pomenilo, da enciklopedija ne bi bila več etnološka), in zaradi strahu pred pomanjkanjem denarja.⁷⁰ Dogovori za pripravo enciklopedije in prijavo projekta so bili odloženi na prihodnost.

6. ODMEVI NA TUJE ETNOLOŠKE ENCIKLOPEDIČNE IZKUŠNJE

Vpliv tujih enciklopedičnih izkušenj na slovenske etnologue je mogoče med drugim razbrati iz knjižnih ocen v slovenski etnološki periodiki. Zdi se, da sta še posebej dve naredili velik vtis na pionirje slovenske etnološke enciklopedistike. Gre za Beitlovo prvo izdajo slovarja nemške etnologije (*Wörterbuch der deutschen Volkskunde*, 1936) in van Gennepov priročnik sodobne francoske folkloristike, ki je v več zvezkih izhajal od 30. do konca 50. let (*Manuel de folklore français*, 1937-58).

Če imamo Nika Kureta za enega prvih snovalcev slovenskega etnološkega slovarja, je potrebno poleg njegovih zapisanih predlogov omeniti še njegova poročila o podobnih izdajah v Evropi. Kuret je o Gennepovem priročniku pisal v Slovenskem etnografu leta 1960 in izrazil obžalovanje, da je delo takega obsega zaradi avtorjeve smrti ostalo nedokončano.⁷¹ Prav gotovo je van Gennepov priročnik močno vplival na podrobno zasnovo *Prazničnega leta Slovencev* in posredno verjetno tudi na model Slovenskega etnološkega slovarja.

Van Gennep se je imel za folklorista, folkloristika pa je zanj bila etnografija evropskega podeželskega prebivalstva. V nasprotju z zbirateljstvom in težnjo po izčrpnosti se je zavzemal za teoretični in sociološki prijem. Tako je mogel leta 1909 zapisati, da ritual ali kakšno družbeno dejanje nima ne notranje vrednosti ne notranjega smisla, ki bi bil določen enkrat za vselej, temveč se njegova vrednost in smisel spreminjata glede na dejanja pred njim in dejanja po njem. Obreda, ustanove ali tehnike, ki ga/jo hočemo razumeti, ne smemo poljubno iztrgati iz obredne, pravne ali tehnološke celote, katere del je; nasprotno, vsak element celote moramo vedno obravnavati v njegovih razmerjih z drugimi elementi.⁷²

Arnold van Gennep je bil tudi prvi pobudnik mednarodnega slovarja regionalne evropske etnologije in folklore (Åke Hultkrantz, *International Dictionary of Regional European Ethnology and Folklore*, Kopenhagen 1960) in je pri tem mislil na etnološko

⁷⁰ Iz pisma predsednice Herte Maurer Laussegger, predsednice Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik, njegovim sodelavcem (29. 4. 1996) in zapisnika seje, ki ga je sestavila Marija Makarovič (26. 4. 1996).

⁷¹ Prim.: Niko Kuret, Arnold van Gennep, *Manuel de folklore français contemporain. Slovenski etnograf* 13/1960, str. 243.

⁷² Arnold van Gennep, *Les rites de passage*. 1909, str. 160; prevod odlomka po: Bojan Baskar, *Etnologija Francije in socialna antropologija* (spremna beseda). V: Françoise Zonabend, *Dolgi spomin. Časi in zgodovine v vasi*. Ljubljana 1993, str. 233-234.

in folkloristično izrazje za materialno in duhovno kulturo v različnih jezikih. Projekt so pripravljali od leta 1951, slovar pa je doslej najboljše evropski etnološki teoretski referenčni slovar, ki definira etnološke in folkloristične koncepte (ne pa njihove zgodovine, čeprav pri najpomembnejših iztočnicah obravnava vsaj najpomembnejše zgodovinske premene). Četudi so določeni pojmi sociološkega izvira, so najprej obdelani z etnološkega in folklorističnega zornega kota. Vprašanje, koliko je bil slovar odmeven in uporabljen pri snovanju in preoblikovanju metodoloških smernic v Sloveniji, je glede na odsotnost ocen in referenc v etnološki periodiki lahko retorično, toda upoštevan je npr. v Kremenškovi *Obči etnologiji* (1973).

Niko Kuret, prvi pobudnik slovenske etnološke enciklopedistike, pa je imel tudi konkretne enciklopedične izkušnje. Na Srednji šoli za gostinstvo in turizem v Ljubljani, kjer je poučeval od leta 1947 do ustanovitve Inštituta za slovensko narodopisje leta 1951, je poučeval francoščino in slovenščino ter seznanjal učence z ljudsko kulturo. S sodelavci je leta 1954 pripravil *Turistično-gostinski slovar* in sestavil njegov francoski del. Z okoli dvajsetimi slovenskimi gesli je sodeloval v mednarodnem *Lexikon der Marienkunde* (Freiburg in Breisgau, 1953), v italijanski Splošni umetnostni enciklopediji (*Enciclopedia universale dell'arte*, Venezia, Roma 1964) pa je objavil prispevek "Maschere e maschere della tradizione popolare europea". Za tako delo je bil pač najbolj poklican, ker je v spisu mogel uveljaviti slovenski delež o ljudskih maskah, medtem ko je drugo evropsko gradivo poznal enako dobro kot poznavalci drugih narodov.⁷³

Beitlov slovar nemške etnologije je bil izdan kar trikrat (1936, 1955 in 1974). O zadnji izdaji je kritično poročal Boris Kuhar in dopolnila v slovarju pretresel vzporedno z novimi dognanji v tedanji zahodnonemški etnologiji.⁷⁴ Zadnja izdaja je razširjena predvsem na področju šeg, pripovedk in pravljic, ljudskega plesa, iger, ljudske umetnosti, na novo pa so zapisana tudi nekatera gesla iz materialne kulture in splošne etnologije, pa še vrsta gesel, ki sodijo v urbano etnologijo. Kuhar je v oceni zbedel tedanjo tradicionalnost nemških etnologov - piscev gesel, ki niso upoštevali sodobnih teoretskih konceptov, ki so se tedaj v nemški etnologiji že uveljavljali, in novejšo literaturo k posamičnim geslom.

Vilko Novak je zelo polemično vzel pod drobnogled priročnike o narodih in kulturah vsega sveta pod naslovom *Narody mira* in omembe Slovencev v nemških etnoloških priročnikih, kot so *Illustrierte Völkerkunde*, *Die Grosse Völkerkunde*, *JRO Volkskunde*, Thurnerjev *Die Kultur der Südslawen*. Novak je ugotovil, da smo Slovenci predstavljeni v mednarodnih etnoloških priročnikih zelo pomanjkljivo, nestrokovno in neobjektivno, da so nekatere izdaje zmaličene, nestrokovne in krivične do slovenskega naroda.⁷⁵

Slavko Kremenšek se je podobno vprašal, zakaj so Slovenci in drugi Jugoslovani izpadli iz vsebinskega programa zbirke *Ljudstva sveta*, oziroma zakaj nismo zbudili ustrezne pozornosti. Poudaril pa je, da smo v Sloveniji o načinu življenja, kakor se o njem piše v knjigah *Ljudstva sveta*, temeljito razglabljali šele od 50. let naprej. K temu naj bi slovenske etnologe napotile pobude od drugod, pa tudi lastna zgodovinska podlaga.⁷⁶

Lep primer za to je knjiga Boža Škerlja *Ljudstva brez kovin* iz leta 1962, ki jo

⁷³ Prim.: Vilko Novak, Življenje, osebnost, raziskovalno delo in pomen Nika Kureta. *Etnolog* 5(LVI), Ljubljana 1995, str. 58, 63, 65.

⁷⁴ Prim.: Boris Kuhar, Wörterbuch der deutschen Volkskunde. *Slovenski etnograf* 30/1977, str. 159.

⁷⁵ Prim.: Vilko Novak, Slovenci v *Narody mira*. *Slovenski etnograf* 18-19/1965-1966, str. 155-161 isti, Slovenci v nemških etnoloških priročnikih. *Slovenski etnograf* 20/1967, str. 173-178.

⁷⁶ Prim.: Slavko Kremenšek, Razkrivanje našega načina življenja. *Ljudstva sveta* 6, Ljubljana 1980, str. 8.

lahko uvrstimo med enciklopedične tematske priročnike in je prvi ter zaenkrat tudi edini slovenski sistematični prikaz neevropskih rodovno-plemenskih kultur. V sumaričnem pregledu kulturnih prvin ljudstev Arktike in Antarktike, puščav Afrike in Avstralije, tropskega pragozda Afrike in Indonezije, Oceanije in Amerike je gradivo obravnavano predvsem s stališča tedanje kulturnoantropološke šole, saj se je Škerlj v študijskem letu 1952/53 izpopolnjeval v ZDA in se tam podrobneje seznanil s kulturno antropologijo. Za Škerljeva *Ljudstva brez kovin* je že značilno zbliževanje z antropologijo, kar sodi v kontekst njegovega povezovanja fizične in kulturne antropologije na znanstveni in pozneje tudi pedagoški ravni.

Domnevamo lahko, vsaj po objavah sodeč, da je bil najodmevnejši madžarski etnološki leksikon (*Magyar Néprajzi Leksikon 1-5*, Budimpešta 1977-82), ki je bil mišljen kot priprava za novo Etnologijo Madžarov. O leksikonu je dvakrat pisala Marija Kozar-Mukič.⁷⁷ Leksikon v petih zvezkih je po njenem mnenju pomemben mejnik in temeljno delo za nadaljevanje raziskav v madžarski etnologiji, povzetek dotedanjih dognanj, tudi izsledkov novejših raziskav, vključuje pa tudi kulturne posebnosti narodnostnih skupnosti. Avtorji (pri nastanku leksikona je sodelovalo 96 madžarskih etnologov) so skušali odkriti tudi kulturne zveze s sosednjimi narodi, evropsko in evrazijsko kulturo.

Prav problematika medkulturnih zvez, za kar gre tudi pri kulturi Slovencev na Madžarskem - s posebnim ozirom na sožitje Slovencev in Madžarov, pa je tudi eno od spoznavnih izhodišč leta 1996 izdanega *Etnološkega slovarja Slovencev na Madžarskem* Marije Kozar-Mukič, ki je nastajal pod okriljem projekta Način življenja Slovencev v 20. stoletju. Zanj je avtorica uporabila lastne terenske podatke, ki jih je zbirala od 70. let naprej, in jih dopolnila s podatki iz literature.

Upoštevanje tujih izkušenj je torej posledica izobraževanja in delovanja slovenskih etnologov v tujini in stikov s strokovnjaki zunaj bivše Jugoslavije. Za vsestranskega Nika Kureta se da med drugim na podlagi njegovega dela sklepati, da je aktivno izmenjeval izkušnje tako s Francozi, Nemci, Avstrijci in Italijani, Angelos Baš predvsem z Nemci, Slavko Kremenšek z Rusi, Poljaki in Nemci, Vilko Novak predvsem z Madžari, Zmaga Kumer z Nemci, Čehi in Poljaki itn. Krog povezav tako postaja jasnejši in vedno očitnejše je, zakaj so za zgled prvemu slovenskemu enciklopedičnemu delu, *Slovarju etnologije Slovencev*, prav tri tuja dela: avstrijski Haberlandtov *Taschenwörterbuch der Volkskunde Österreichs*, nemški Beitlov *Wörterbuch der deutschen Volkskunde* in madžarski *Magyar néprajzi lexikon*. Poleg njihovih nespornih kvalitet, ki jih postavljajo na sam vrh etnoloških enciklopedičnih nacionalnih del, so najpomembnejši slovenski etnologi, idejni očetje zamisli o podobni slovenski izvedbi, vzdrževali večino strokovnih stikov prav s kolegi etnologi iz navedenih držav.

⁷⁷ Prim. Marija Kozar Mukič, *Magyar Néprajzi Lexikon 1: A-E. Glasnik SED 17/1977*, št. 2, str. 28; ista, *Magyar Néprajzi Lexikon. Traditiones 17/1988*, str. 419.